

Čítanka textů
Z
kognitivní lingvistiky

I

Ústav českého jazyka a teorie komunikace
Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta

Praha 2004

Obsah

Poděkování

Slavica Publishers a panu Georgi Fowlerovi
za souhlas s publikací překladu práce Laury Jandy.

Úvodem 5

I

Kognitivní lingvistika

Laura Janda 9

II

Vnímání cíchem a jeho označování v polském jazyce

Renata Grzegorzczakowa 61

Žlutá barva v polském a českém jazykovém obrazu světa – hledání
prototypového vzoru

Krzyszna Waszakowa 75

Co je zvláštního na polském způsobu pojmenovávání roznětů?

Jadwiga Linde-Ustekiewicz 89

Perspektivy diachronního výzkumu sémantiky (na příkladu
pojmenování hněvu v polštině)

Agnieszka Mikołajczuk 105

Ediční poznámka 119

Vědecká redakce: Iva Nebeská

Editorka: Lucie Saicová Římalová

Redakční spolupráce: Jasňa Štédrová, Irena Vančková

Překlad: Lucie Saicová Římalová (text v části D);

Veronika Forková a Tereza Svobodová (texty v části II)

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta

ISBN 80-7308-072-9

Kognitivní lingvistika⁹

Larva Janda

Nedávno se mi přihodila zvláštní věc. Opět mě navštívil postgraduální student lingvistiky, který před šesti lety absolvoval můj kurs kognitivní lingvistiky. Tento mladý muž, syn slavného německého lingvisty, využil všech výhod evropského i amerického vzdělání a je neobyčkle sešitý. Bylo potěšením ho mít v semináři, neboť dokázal srovnávat různé lingvistické tradice. Přesto však bylo zřejmé, že v semináři sedí jen ze zdvořilosti, aby získal požadovaný volitelný předmet; téma ho zjevně nijak nepřitahovalo. A najednou se znovu objevil minulý týden, byl velmi rozrušený a mluvil tak rychle, že jsem ho sotva stáčila sledovat. Jeho disertace, analýza rezultatních konstrukcí, skončila v několika slepých uličkách. Nakonec vyčerpal všechny dostupné syntaktické teorie, a přestože nechtěl, všude, kam se podíval, viděl sémantické prototypy a jejich clčky. Pak se světil:

„Opravdu jsem si nikdy nemyslel, že budu brát kognitivní lingvistiku vážně.“
Mohl jsem se jen usmát a odpovědět:

„Vítejte zpátky.“

Nášlesti jsem se právě vrátila se zásobou handoutů a emailových adres z bienále Mezinárodní asociace kognitivní lingvistiky (International Cognitive Linguistics Association, ICLA) a mohla jsem ho seznámit s nejnovejšími relevantními poznatky a zkontaktovat ho s předními odborníky. Za pár dní se vrátil, aby mi poděkoval; disertace se opět pohnula kupředu.

V podobném, jen trochu obměněném scénáři jsem účinkovala již několikrát před tím. Teměř před dvaceti lety jsem měla problémy při hledání vhodného teoretického rámce pro svou vlastní disertaci. Tehdy jsem se náhodou

⁹ Výzkum pro tuto publikaci byl podpořen částí grantem od International Research and Exchanges Board, prostředky poskytnutými US Department of State (Title VIII program) a National Endowment for the Humanities. Žádná z těchto organizací neodpovídá za vyjádřené názory. Autorka by ráda poděkovala mnoha svým ruským kolegům, zejména Nině Arjuunovové, Andreji Kibrikovi, Galině Kusovové, Jekatěrině Ljutikovové, Jelěně Padučevové, Vladimíru Poljakovovi, Jekatěrině Račinině, Valeriji Solověvovi a Sergeji Tarěosovovi za to, že jí umožnili prezenovat částí této práce v Rusku a získat užitečné připomínky a také bibliografickou pomoc. Autorka též děkuje Toni Nesselovi za jeho poznámky k dřívějšímu konceptu a Georgi Fowlerovi za povzbuzení. Za všechny chyby, opomenutí a další textové detekty odpovídá autorka. (A za chyby a nedostatků v překladu se omlouvá překladatelka. Originál viz <http://www.indiana.edu/~slawconf/SLING2K/postpapers/janda.pdf> – pozn. překl.)

setkala se zárodečným „pohybem“, který ještě neměl ani jméno, ani bibliografii. Jeho pojmy ale přesto byly tak přesvědčivé a jeho model tak užračený, že jsem jejich přiznativost již nikdy neunikla – a už dávno jsem se o to přestala snažit.

1.1 Trochu historie

Začátky nebyly jednoduché. Kognitivní lingvistika, zpočátku vnímaná jako kalifornský vetelec, „měkký“ a s neostřými hranicemi, nebyla hlavním proudem americké jazykovědy všele uvítána. V raných letech byly abstrakty vycházející z této teorie odmítány v programech LSA, žádosti o granty byly vyřazovány, Oxford University Press se vyhnul naší knižní edici a ještě na počátku devadesátých let byla kognitivním lingvistům upřena definitiva na základě tvrzení, že jejich práce je „příliš kontroverzní“ (oba představitelé slavistické kognitivní lingvistiky v USA, kteří mají definitivu, zazili v době jejího získávání diskriminaci tohoto typu a jedna představitelka musela odejít na jinou univerzitu poté, co o ni bylo prohlášeno, že definitivu získal nemůže, neboť její práce „nemůže být vůbec považována za lingvistiku“). Přesto to, co počalo na začátku osmdesátých let jako spojení intuitivních analýz materiálu (Brugman, Lindner, Casad) se „silnými“ lingvistickými pojmy (Lakoff, Johnson, Langacker), přerostlo do roku 1989 v mezinárodní organizaci (<http://odur.let.rug.nl/orgs/icla/welcome.html>) s vlastním časopisem a knižní edicí. Dnes má Mezinárodní asociace kognitivní lingvistiky ICILA téměř pět set členů a na poslední bionále ve Stockholmu v červenci 1999 se zaregistrovalo přes 450 účastníků.

2.0 Vztahy k jiným disciplinám

Původní podnět pro kognitivní lingvistiku vzešel z průkopnického výzkumu podstaty lidské kategorizace prováděného psycholožkou E. Roschovou (1973a; 1973b; 1978). V průběhu své krátké historie udržuje kognitivní lingvistika živý dialog s příbuznými disciplinami, jako je např. psychologie, antropologie, neurobiologie, řízení pohybu/motoriky (motor control), umělá inteligence, filozofie a literární kritika. Aby se podporovalo „křížení mezi druhy“, zahrnují setkání ICILA pravidelně plenární přednášky vědců ze zmiňovaných oborů. Vždy se při těchto příležitostech ukazuje, že závěry kognitivní lingvistiky a výsledky získané širokým spektrem akademických výzkumnů se mnoha způsoby podporují. Kognitivní lingvistika zcela jistě není exotické odbočkou vlastním, odděleným směrem. Spíše je rámcem, který odpovídáné spolupracuje s komunitou akademických spojenců. To neznamená, že by si kognitivní lingvistika mohla dělat jakýkoli nárok na psychologickou realnost (diagramy jsou jen artefakty, nepředskladáme, že by pomocí něčeho takového něco skutečně přemýšlel). Snaží se však poučeným způsobem vytvářet analýzy, které jsou důležitějšími psychologickými (biologickými, neurologickými atd.)

pravděpodobně. Naším základním závazkem jako lingvistů je reflektovat to, co je známo o lidské kognici jiným disciplinám. To je důležitější než jakýkoli, byť sebecelgantnější, formální aparát, který by nás mohl od tohoto cíle odvádět.

3.0 Vztahy k jiným teoriím a k historii lingvistiky

Při jiné příležitosti (Janda, 1993b; Janda, 1999c; stov. též Geeraets, 1987) jsem dokládala, že kognitivní lingvistika nám dává příležitost znovu pospojovat mlky historie lingvistiky a zaceitl průry, jimiž byl náš přednět poznámenán v průběhu dvacátého století. Neznamená to, že by kognitivní lingvistika byla případem jakéhosi teoretického „kroku zpátky“, znovuobjevením již zantaných otázek (vzťah forma – význam; koherence jazykového a ne-jazykového vědomí; tvrzení, že jazyk je nejbezprostřednějším produktem lidského myšlení atd.) nas kognitivní lingvistika zve k využívání velkého množství úspěchů nahromaděných v průběhu vývoje jazykovědy a k tomu, dostat se na této cestě dále, nikoli k odbočování nějakým jiným směrem. Nám slavistům v USA se zdá, že na této cestě budeme mít velmi vítanou společnost. Během období studené války byli východoevroští, především však ruští, lingvisté značně izolováni od teoretických diskusí na Západě, a tak zaměřili svou energii dovnitř a rozvíjeli své vlastní domácí tradice. Původní ruský model Smysl => Text a další sémantické teorie, které za těchto podmínek vznikly, jsou pozoruhodně kompatibilní s kognitivní lingvistikou (k popisu tohoto jevu stov. Rachilina, 1998a). Kognitivní lingvistika je proto v Rusku, stejně jako v ostatních východoevropských zemích, zejména v Polsku, České republice a Maqedonii, značně oblíbená. Naši kolegové v západní Evropě rovněž přijali tento přístup rychle: kognitivní lingvistika je dobře reprezentována v publikacích slavistů působících v Anglii, Norsku, Švédsku, Německu a Rakousku. Výsledkem je, že kognitivní lingvistika dnes slouží jako intelektuální místo setkávání slavistů z Východu i ze Západu a usnadňuje komunikaci a spolupráci.

4.0 Základní pojmy

Kognitivní lingvistika nevyřusala plně zformovaná z jediného zdroje, nemá žádné hlavního „guru“ a ani žádné vykrytalizované zásady formalizace. V současné době je zřetelením pojmů navržných, testovaných a budovaných množstvím badatelů. Mezi nejvítejší osobnosti, jejichž práce měly na vznik tohoto přístupu největší dopad, patří Brugmanová, Casad, Croft, Fauconnier, Johnson, Lakoff, Langacker, Lindnerová, Sweetserová, Talmy, Tuggy a Turner; některá z jejich již klasických děl jsou citována v oddíle 9.1. Tato teorie však je všechno, jen ne statická. Jak kognitivní lingvistika roste, stále nám předkládá nové myšlenky a nové prostředky ke spolupráci s jinými disciplinami. V polovině 90. let 20. stol. bylo důležitou inovací studium složenin vzniklých křížením

(blends/blends; viz 4.6 níže) a v roce 1999 typolog Croft poprvé představil svou „radikální konstrukční gramatiku“ (radical construction grammar), která měla okamžitě důsledky a silbovala podporu pro vývojového psychologa Tomasella a jeho „hypotézu slovesných ostrovů“ (verb island hypothesis) o osvojení jazyka dětmi:¹

Skutečnost, že kognitivní lingvistika nemůže odkazovat k žádnému definitivnímu textu nebo jediné autoritě, neznamená, že je neprošlápanou divočinou a že je plná pohyblivých písků. Existuje množina ústředních pojmů a cílů, z nichž většinu sdílí majorita kognitivních lingvistů, ale také filozofů, psychologů a dalších vědců, kteří na vývoji této teorie spolupracovali. Tyto pojmy nejsou výsledkem předem utvořené teorie, ale vyrostly z empirického pozorování porušeného napříč jazyky a disciplinami. Nevortí nějakou náhodnou směs, ale spíše se vzájemně podporují a spojily se v teorii (nebo cosi, co se teorii velmi blíží), která je pevně zakotvena ve faktech. Kognitivní lingvistika celkově těmne silněji k datům než k teorii a také má sklon předpokládat, že to druhé může být postupně vybudováno z prvního. Rané analýzy složitých souborů dat z přírodních jazyků, které prováděl Lindnerová, Brugnánová a Casad, měly na kognitivní lingvistiku formující vliv a nejlepší výsledky v tomto teoretickém rámci pro pěstění a vylepšování teorie metodu pozorování dat stále používají.

Výše citovaná webová stránka ICLA uvádí, že „perspektiva [kognitivní lingvistiky] zahrnuje množství zájmů a široce kompatibilních teoretických přístupů, které sdílí společný základ: myšlenku, že jazyk je nedílnou součástí kognice, odráží vzájemné působení kulturních, psychologických, komunikačních a funkčních činitelů a lze mu porozumět pouze v kontextu realistického pohledu konceptualizace a mentálního zpracování (mental processing).“

V odd. 4.1–4.6 se pokusím nastítnit obrysy nejvzájemnějších a nejšířší přijímaných pojmů kognitivní lingvistiky.

4.1 Status jazykové kognice

Pro kognitivního lingvistu je jazyková kognice (linguistic cognition) prostě kognice; je to komplikovaný jev celkové lidské kognice. Jazyková kognice nemá žádný speciální či oddělený status odlišný od jakékoli jiné kognice. To znamená, že očekáváme, že modely kognice pozorované psychology, neuro-

¹ Radikální konstrukční gramatika tvrdí, že ve skutečnosti nic jako syntax neexistuje; syntax, jak ji známe, je prvotní jev sémantické struktury gramatických konstrukcí. Tato šokující myšlenka (musím přiznat, že jsem zprvu měla sklon ji odmítnout jako absurdní, ale množství empirických dat z mnoha jazyků, které Croft předvedl, mě přimělo, abych změnila názor) dobře rezonuje s Tomasellovým zjištěním, že děti si neosvojují syntaktické struktury, které by poté aplikovaly na sady sloves. Místo toho si osvojují jednotlivá slovesa, z nichž každé je asociováno s konstrukcí, a informace o konstrukci známého slovesa se nepřenáší na slovesa nová.

biology ap. se pravděpodobně odrážejí v jazyce. Rozmanitě jevy jazyka se navíc z kognitivního hlediska jeden od druhého neliší. Přestože je často pro lingvistu užitečné a pohodlné hovořit o různých „úrovních“ nebo „modulech“ jazyka, kognitivními lingvisty jsou tyto distinkce vnímány jako poněkud umělé. Pravda je, že všechny „části“ jazyka spolu neustále komunikují – a ve skutečnosti vůbec žádnými „částmi“ nejsou; jsou integrovaným celkem, který funguje v souladu s většími celky obecného vědomí a kognice. Lingvisté často pozorovali, že hranice mezi tradičními jazykovými jevy lze překračovat. Např. fonologie může být ovlivněna morfologií, sémantikou, syntaxí a pragmatikou; rovněž bylo ukázáno, že syntax je citlivá na fungování fonologie, sémantiky a pragmatiky. Skutečnost, že tyto prvky od původu oddělené nejsou, asi není novinkou, ale pro kognitivního lingvistu je tento typ důkazu očekávaný, vyhledávaný a lingvista se na něj spíše soustřeďuje místo toho, aby jej odsunul jako něco okrajového a nedůležitého.

4.2 Status významu

Všechny různorodé jazykové jevy jsou provázány jeden s druhým a stejně i s celou kognicí, neboť všechny jsou motivovány stejnou silou: snažit se najít smysl našeho světa. Nalezení smyslu toho, co zažíváme, nezahrnuje jen porozumění, ale i schopnost toto porozumění vyjádřit. Ve skutečnosti tyto dvě oblasti jedna druhou formují: naše zkušenost má formující vliv na vyjádření (viz 4.4 níže), ale naše vyjadřovací prostředky mají také určitý vliv na to, jak vnímáme naše zkušenosti. A většínu „těžké práce“ (i prací jemnějších) při vyjadřování, tak důležitém pro naši kognici, samozřejmě vykonává jazyk. Pro tento úkol jsou mobilizovány všechny jazykové prostředky – a všechny jsou proto vedlejší potřebou vyjadřovat význam. Význam je zárukou existence všech jednotek a jevů jazyka, z nichž žádný není sémanticky prázdny. Význam proto není spořádané přitomenné v lexikonu, ale zasahuje celé spektrum jazykových prostředků, neboť právě význam je energií, která pohání motor jazyka. Gramatika je abstraktní významová struktura, která interaguje s konkrétnějšími významy lexikonu. Gramatika a lexikon nejsou dva oddělené typy významu, ale spíše krajní konce spektra významu, které obsahují přechodné nebo hybridní typy (funkční slova jako předložky a spojky jsou příkladem hybridů zatížených lexikálním i gramatickým sémantickým „nákladem“). Vše v jazyce, od supra-segmentálních a segmentálních vlastností fonologie, přes morfologii, syntax a pragmatiku diskurzů, sdílí úkol vyjadřovat význam. Zahrnutý jsou dokonce i idiomy a „urtivé“, lexikalizované metafory, které zůstávají motivované v rámci systému daného jazyka a jejichž motivace může být zexplicována.²

² Na setkání ICLA ve Stockholmu v r. 1999 ukázal ve svém příspěvku Sakis Kyriazis, že žádání metafory není úplně mrtvé; některé jsou ve zmrzlém stavu, ale mohou být oživeny, když je to třeba, často v kontextu výpulu. Ve svém kurzu zabývám se metaforou a kognitivní lingvistikou pravidelně zadávám domácí úkol, v němž žádám studenty, aby použili části

Lingvistika je oborem majícím tenkrát zoulalou snahu být exaktní vědou. Věda a přesnost mají v naší společnosti jedinečné postavení, neboť se těší respektu a autoritě. Pracovní definice vědeckého výsledku se točí kolem důkazu, že výsledek může být opakován; tj. je předpověditelný. Realita lingvistiky je však velmi odlišná od reality přírodních věd. V historické lingvistice a dialektologii existuje mnoho dokladů, že i když z lingvistického hlediska vyjdete z víceméně stejného (nebo z přesně stejného) místa, můžete skončit u překvapivého množství rozmanitých výsledků.³ Musíme se vypořádat s tím, že lingvistika je opravdu oblastí, v níž žádný experiment nemá kontrolní vzorek, v níž existuje příliš mnoho proměnných a v níž jsou veškerá data kontaminována. Nemá mnoho smyslu, abychom byli při strukturační analýze zkoumaní zcela závislí na metafóře LINGVISTIKA JE EXAKTNÍ VĚDA. Croft (v ústku) ukázal, že pokud by jazykové jevy byly skutečně předpověditelné, nebyla by žádná variabilita – a variabilita je jeden z nejlépe doložených jevů, které známe. Uznáním těchto skutečností se kognitivní lingvistika ani nerozkládá v arbitrární chaotickou bažinu, ani se nezdává veškerých aspirací na vědecké zkoumání.⁴ Kognitivní lingvistika se neztožňuje s přísně dualistickým chápáním pojmů předpověditelný versus arbitrární nebo objektivní věda versus subjektivní interpretace. To, že jev není zcela předpověditelný, ještě neznamená, že je zcela arbitrární; a mezi daty a interpretací bychom měli předpokládat dynamický vztah. Kognitivní lingvistika hledá motivace, jimiž jsou jazykové jevy řízeny, a při tom poznává, že někdy je více variant motivováno rovnomocně a výběr té, která uspěje, je dán konvencí, jež je pro určitý jazyk specifická a jež nemůže být předpověděna. Přestože se motivace liší (a často může být daný jev v systému určitého jazyka motivován několika různými), na obecně úrovni tyto motivace

konvenčních metafor, které obvykle nejsou aktivní, k vytvoření výpů jako např. „*His ideas are so far out that even the Hubble telescope can't detect them*“ (Jeho myšlenky jsou tak vzdálené (odkázání), že je nedohledné ani Hubbleův teleskop) nebo „*I'm at the end of my rope! Could you hand me something longer, like maybe a bangki cord?*“ (Už nemůžu! (doslovně „Jsem na konci provazu!“) Mohl bys mi podat něco delšího, např. lano na bungeejumping?). Tato slova ukazují, že dokonce ani metafory, které jsou v pozadí náhonnatých vyjádření, nejsou opravdu „mrtvé“ – mohou být znovu aktivovány a „dohledny“ do služeb tvorivosti.

³ Jeden jazykovědec zabývající se historickou lingvistikou mi jednou ukázal, že je stejně tak snadné vidět změnu, v níž se A mění v B, jako změnu, v níž A prostě „jde k čertu“. Mnoho kapitol z vývoje slovanštiny a jazyků tento pocit podporuje, např. přesmýšlení tvarů a ztráta a vokalizace jery.

⁴ Ve skutečnosti užíváme naši laickou interpretaci toho, co to je „vědecké“ zkoumání. Dokonce ani „tvrdé“, přesné vědy nejsou imunní vůči volné aplikaci „měkčích“, nepřesně interpretace. Jak už se to často stává v teorii lidsových, jako je např. LINGVISTIKA JE EXAKTNÍ VĚDA, je aplikována okleštěná verze modelu, která ignoruje jemnější detaily. Zapomínáme, že tradice toho, jak se data interpretují, má často stejnou platnost a hodnotu jako data samotná.

tví konzistentní soustavu (všechny jazykové fenomény mají význam; jazykové kategorie jsou kategoriemi radiálními s prototypickými čtky; význam je ukotven v tělesné zkušenosti a propracovávan prostednictvím metafor; metonymie a skládání (kritžení – blends/blends); interpretace; „konstruování“ (construal) podmiňuje, jak je vnímána realita rozříděna na informace upřednostněnou a upozaděnou, atd.) Zkoumání této soustavy motivaci zaujímá v kognitivní lingvistice pozici hledání „univerzálií“. Protože kognitivní lingvistika se nezabývá predikcí, nehlédá ani sadu konkrétních univerzálií, které by predikci usnadňily (na základě předpokladu, že toto není ani jejím přáním, ani to není realističtější dosažitelné). Obecně řečeno – nejvyšším cílem kognitivní lingvistiky je porozumět, jak lidská kognice motivuje jazykové jevy, a popisovat to spíše v termínech obecných tendencí než dokonalých, absolutních pravidel. Dalo by se říci, že kognitivní lingvistika chápe, že lidské bytosti se nerovnájí algoritmům řízeným pravidly, ale že jsou to individua se svobodnou vůlí, kterou užívají způsobem, jenž sice není zcela konzistentní a předpověditelný, ale jako celek je dobře motivován a řídí se určitými vzorci.

4.4 Tělesné ukotvení významu

Vzhledem k ústřední roli významu v jazyce je nezbytné, abychom chápali, co to význam je a odkud se bere. Člověk by snadno mohl strávit celý život studiem filozofických debat o povaze významu. Sama jsem do této oblasti zabrousila a brzy jsem zjistila, že pokud bych zůstala, pomorila bych se do ní brzy natolik, že bych nebyla schopna dělat nic jiného, tak jsem se místo pokusů o samostatné kroky spolehla na řadu filozofů a textů.⁵ Některé detaily a filozofické důsledky kognitivní lingvistiky jsou v rámci tohoto knu živě diskutovány.⁶ Avšak většina výzkumu, které lze konat v rámci kognitivní lingvistiky,

⁵ Podnikla jsem velmi skromný výlet do filozofie významu (Landa, 1990c) a pokusila jsem se inspirovat ostatní k výzkumu rozhraní mezi filozofií a kognitivní lingvistikou organizací sekce s tímto tématem na setkání ICILA ve Stockholmu v r. 1999. Pojmy, které představil Lantis (1994), pracující zcela z perspektivy filozofie významu, jsou výrazně povědomé kognitivním lingvistům a naznačují silnou potenciální afinitu mezi těmito dvěma směry zkoumání.

⁶ S kognitivní lingvistikou je asociováno mnoho myšlenek, které však člověk nemusí „aplikovat“, když chce v tomto teoretickém rámci pracovat. Např. Lakoff (1987) tvrdí, že vzhledem k tomu, že veškerá lidská zkušenost je zprostředkována percepcí, lidé nemají žádnou nezprostředkovanou transcendentní zkušenost s absolutní realitou, a proto není žádná absolutní realita. Jinými slovy – kognitivní lingvistika může sloužit jako důkaz toho, že báh neexistuje. Oponovala bych tím, že skutečnost, že nám chybí přístup k absolutní realitě, nedokazuje, že tato realita neexistuje; toto přesvědčení se mnou sdílí několik významných lidí působících na poli kognitivní lingvistiky, kteří pocházejí ze SIL (jsou přibližovány rámcem „přítelkyní“ k datům – a uchovávali si nezpochybně náboženské přesvědčení). Lakoff a Johnson (1999) rozvádějí tuto polemiku ještě dále a blíží se tvrzení, že žádný reálný svět neexistuje. Opět si myslím (a mnoho dalších kognitivních lingvistů též), že to, že mezi námi a reálným světem existují filtry percepcce a konceptualizace/pojmání (conception), ještě nezma-

vyžaduje pouze principy, jež popíši v tomto oddílu; ony diskutabilní detaily nemají téměř žádné důsledky pro typ práce, které provádí většina z nás. Omezení proto své poznámky na předpoklady, na nichž se většina kognitivních lingvistů shodne.

Význam musí odněkud přicházet. Nemůže jen z nějakého rozkazu existovat jako sada symbolů. Není pouze jen tak ve slovech (nebo morfémech či čenklích jiném).⁷ A z velké části nelze s významem v přirozených jazycích zacházet tak, že se přísnými omezeními sady logických pravidel „protláčují“ symboly. Velmi málo z jazyka může být plodně vysvětleno tímto způsobem. Teoretickým algoritmem nemůžeme zázračně všechnout život významu.⁸

Kognitivní lingvistika vychází z premisy, že význam je tělesně ukotven. To znamená, že význam je ukotven ve sdílené lidské zkušenosti tělesně být. Lidská těla nám dávají zkušenosti základ pro porozumění množství pojmů (v kognitivní lingvistice jsou často nazývány „představovými schématy“ (image schemas)) jako UVNITŘ versus VNĚ, NAHOŘE versus DOLE, BLIZKO versus DALEKO, POČÍATELNÝ versus HROMADNÝ/NEPOČÍATELNÝ,⁹ POSTAVA versus POZADÍ, ROVNŮVÁHA a PRAMEN/ZDROJ/VÝCHODISKO¹⁰ a CESTA-CÍL. Jednou z prvních zkušeností, kterou opakují děti, když si vkládají předměty do úst, je tělo jako nádooba (UVNITŘ/VNĚ). NAHOŘE/DOLE je řízno gravitací a vzpřímenou pozicí dospělého, která je sama výsledkem ROVNŮVÁHY. DALEKO/BLIZKO, POČÍATELNÝ/HROMADNÝ a POSTAVA/POZADÍ se všechny odvozují od způsobu, jakým pracují naše smysly (na těchto protikladech se podílejí jak primární zrak a sluch, tak rovněž i když v menší míře, hmat, chuť a čich) a PRAMEN-CESTA-CÍL je výsledkem naší zkušenosti s tím, jak se my a předměty pohybuje prostorem. Toto je jen

menší, že reálný svět neexistuje, ale k pokusu o vyvážení tohoto tvzení mi chybí dostatečné filozofické vzdělání (a také čas a chuť). Oba, Lakoff (1996) i Johnson (1992), užili premisy kognitivní lingvistiky k podpoře jisté morální perspektivy, avšak když Lakoff poprvé představil svůj názor na sekanti ICLA v roce 1995, posluchači vyjádřili silný nesouhlas, a Johnsonův článěk vyvolal značnou diskusi, shrnutou v textech McClure (1993), Goralska (1993) a Striba (1993), které jej vyvracují. Poinata je v tom, že žádné z těchto teologických a morálních tvzení newybytvá nezbytně z premis kognitivní lingvistiky a že není nutné s nimi souhlasit, když se člověk chce účastnit práce na tomto poli.

⁷ K tomu, jak byl tento běžný klam konvencionalizován v metaforickém systému anglickiny a proč jde vlastně o klam, slov. článěk Reddy (1979).

⁸ Hillary Putnam vynaložil velké úsilí, aby ukázal, že „mozek v sudu“ (brains in a vat) (tj. myslící systém bez těla), i když by mohl být schopen nechávat kolovat symboly, by neměl žádný přístup k významu a také že předpoklad, že v takovém systému by mohl existovat význam, vede k zásadní logické chybě, slov. Lakoff (1987, s. 229–59).

⁹ Dale užíváme pouze označení HROMADNÝ – pozn. překl.

¹⁰ Dale užíváme pouze označení PRAMEN. Toto označení bylo zvoleno, aby byla zachována shoda s terminologií užitou v autorčině práci, která již byla v češtině publikována (Janda, I., A.: Semantika pátá v češtině. In: Kráusová, A. – Slezáková, M. – Svobodová, Z. (eds.), *Sekanti s češtinou: Shovně z konference Sekanti s češtinou konané v Praze 6.–7. září 2001*. Praha 2002, s. 29–35.) – pozn. překl.

malý vzorek významů, které lze přímo připsat naší tělesné existenci.¹¹ Kognitivní lingvistika zkoumá tkanou významu – tkanou nit po nit z tělesné zkušenosti a vysvětlává metaforou. Je to náročný a složitý projekt, jenž je leprve na začátku.

Je nutné si pamatovat, že veškerá zkušenost je filtrována vnímáním a že proto jazyk není popisem skutečného světa (ani záutného možného světa), ale spíše lidského vnímání reality. Proto když zkoumáme význam, není naším cílem nalézt korespondence mezi promluvaní a světem (skutečným či jiným), ale spíše zkoumat způsoby, jak je význam motivován lidskými percepčními a konceptualizačními schopnostmi.¹² Výraznou vlastností těchto schopností je, že nepracovávají neustále vše, s čím se setkávají; lidské bytosti obvykle většinu smyslových informací, které jsou jim v každém okamžiku k dispozici, ignorují. Tato schopnost všimnat si některých podnětů a poníjet ostatní je nezbytná pro úspěšné kognitivní fungování a je možné s ní zacházet na různých stupních vědomí.¹³ Napětí mezi tím, co je percepčně a kognitivně v popředí, a co v pozadí, může být vyřešeno různými způsoby, a dokonce může být touž osobou řešeno při různých příležitostech různé. V kognitivní lingvistice tento jev nazýváme „konstruál“ (konstrukt, pojem, uspořádání; v překladu je užito označení inerpence, „konstruování“ – pozn. překl.); má podstatně jazykové důsledky. Např. stejná událost objektivní reality může být interpretována/konstruována¹⁴ odlišně různými mluvčími nebo dokonce jedním mluvčím v různých promluvách, což vede k rozdílu v jazykovém vyjádření, např. ve vidu, syntaxi, pádě atd. Toto poznání opět znemožňuje kognitivním lingvistům usilovat o predíci, umožňující nám však zkoumat mnohem širší spektrum jazykového úzu, než kdybychom předpokládali přísnou korespondenci mezi vstupem z vnější reality a jazykovým výstupem. Přijetí skutečnosti, že mezi těmito dvěma koncepcími póly je tělo a mysl, sice vzorec komplikuje, ale na druhou stranu činí naše úsilí přesnějším (a všimnete si, že formalismus a predíce nemusí nezbytně s tímto typem přesnosti korelovat).

Premisa, že význam je výsledkem lidské tělesné zkušenosti tak, jak je zpracovávána smysly a kognicí, má mnoho důsledků, které v této práci nemůžeme detailně zkoumat. Zde je pro čtenáře ke zvážení jen několik z nich. Existující

¹¹ Johnson (1987) předkládá tato a několik dalších základních představových schémata a také diskutuje způsoby, jimiž jsou metaforicky rozšiřována do dalších domén v kognici, jazyce a umění. Johnsonův seznam představových schémat je velmi zkrácený; kompletní katalog by byl obrovský.

¹² Vzájemnou hrou mezi „perception“ (percepce) a „conception“ (pojetí, pojem, koncepce, představování) byl inspirován Talmy (1996) k vytvoření zastřešujícího termínu „cepion“.

¹³ Churruarín (1996) poskytuje početné příklady toho, jak je lidská pozornost zaměřována a manipulována. Na úrovni neuronu se zdá, že např. zrak má sklon se soustředit na pohyblivé či objekty. Na úrovni vědomé manipulace existují víceznačné obrázky (nejznámější příklady jsou kartašská – šereta a králík – kachlik), které mohou lidé interpretovat „konstruovat“ různými způsoby. Tento typ interpretace „konstruování“ je u jazykových kategorií právě podobně běžnější a důležitější než u zraku.

obrovská (možná nepřemostitelná) propast mezi lidskou a umělou inteligencí. Počítače nemají těla. A nesdílejí ani naše smyslové orgány či naše kognitivní schopnosti (zvláště puzení manipulovat s interpretací, „konstruováním“ a organizováním informací do radiálních kategorií založených na zkušenosti). V důsledku toho počítače nemají přístup k významu – motoru, který pohání myšlení i jazyk. Pokud nenajdeme způsoby, jak jim tento přístup umožnit, počítače nikdy nebudou schopny myslet nebo skutečně užívat jazyk (a ne jen kopírovat kognitivní a jazykové triky prostřednictvím rozsáhlých kalkulací). Bez podobného průlomu je k úspěchu odsouzen těž strojeový překlad lidských promluv. Kognitivní lingvistika strání Searlovi: jeho „čínská místnost“ nerozumí čínsky a složení Turingova testu nedokazuje, že počítač umí myslet.¹⁴

Zde je příhoda ilustrující, proč je tělesné ukotvení významu pro lingvistu důležité. Jednou mi volal jeden psycholingvista, aby mi popsal některé zvláštní souvislosti, které nalezl v datech vykájejících se gramatického statusu číslovek v různých jazycích. (Myslím, že volal mě, protože slovanské jazyky jsou proto, co zjistil, velmi typické.) Číslovky „jeden“ a „dva“ mají sklon chovat se odlišně, s „dva“ se někdy zachází jinak než s číslovkou „tři“, ale někdy zase sejně a „čtyři“ často sleduje stejný model. Ale „pět“ má tendenci chovat se velmi odlišně od „čtyři“ i „šest“ – a „šest“, „sedm“, „osm“, „devět“ atd. mají sklon chovat se opět podobně. Kolega byl zaskočen faktem, že tato distribuce je mezi nepřibuznými jazyky tak shodná. Moje odpověď vypadala asi takto: Zjistil jste, že „pět“, „jedna“ a v menší míře i „dva“ mají sklon mít v jazycích zvláštní status. Abyste pochopil „pět“, podržte si před tváří svou ruku. Abyste pochopil „dva“, všimněte si své druhé ruky a podobného spárování nohou, očí, uší atd. „Jeden“ je naše zkoušenost jako jedinečné lidské bytosti a naše zkušenost s jednotou jako protikladem mnohosti věcí. Motívy jsou všechny v těle, i když různé jazyky mohou tato fakta konvencionalizovat a grammatikalizovat různými způsoby.

¹⁴ Turingův test vytvořil Turing (1950/1996) jako operaci definice cíle umělé inteligence – počítače, který umí myslet. Podle Turinga počítač prošel Turingovým testem a myslí, ne jen provádí kalkulace, pokud v situaci, kdy s posuzovatelem-člověkem konverzují počítač a osoba (posuzovatel totožnost komunikáčních partnerů nezná), posuzovatel není schopn říci, který komunikáční partner je počítač, a který živá osoba. Searle (1990/1996) protestoval, že podobné simulace jako Turingův test nejsou adekvátním důkazem vědomé kognice, a v úmyslu vyvrátit Turingův návrh předložil analogii Turingova testu, čínskou místnost. Čínská místnost obsluhuje osobu, která neví nic o čínštině, a knihy pravidel, která přiznává nesorozumitelným čínským podnětům stejně nesorozumitelné čínské reakce. Čínský mluvčí, který dává podněty a čte reakce, je přesvědčen, že konverzují s čínským mluvčím – znamená to však, že čínská místnost rozumí čínštině? Searle tvrdí, že čínská místnost nerozumí čínštině, avšak míslo toho, aby se na Turingův test zapomenělo. Searlova analýze vyvolala další diskuse o tom, co znamená rozumět jazyku, a mnoho vědců trvalo na tom, že jeho čínská místnost skutečně čínštině rozumí. Churchland a Churchlandová (1990/1996) předkládají příspěvek k Searlovi: v němž uvádějí, že pokud v umělé inteligenci a neurobiologii umožňují předpokládat myšletí počítač. Pokud vln, defintivní řešení stále nebylo nalezeno.

4.5 Struktura kognitivních kategorií

Jsou-li jazykové kategorie kategoriemi kognitivními, pak bychom měli očekávat, že mají stejnou strukturu. Empirický psychologický, neurobiologický a lingvistický výzkum ukazuje, že lidské znalosti jsou uloženy v kategoriích se speciální strukturou, jejich prostřednictvím jsou zpřístupňovány a je jimi manipulováno. Teorie množin a Vennovy diagramy nás vyzbrojovaly, abychom očekávali, že kategorie je definována svou hranicí, že členství v kategorii má povahu všechno, nebo nic (obvykle založeno na kritériích nutných a postačujících rysů) a že všechny členy kategorie mají v jejím rámci stejný status.¹⁵ Pro většinu lidských kategorií (a možná pro všechny) žádny z těchto parametrů neplatí. Lidské kategorie spíše než definující hranici a žádnou vnitřní strukturu mívají definující vnitřní strukturu a žádnou hranici. Daná kategorie je definována prototypickým členem a je kolem něj organizována, všechny ostatní členy k nemu vždy mají nějaký vztah. Mít vztah k prototypu nezahnuje nutně sdílení nějakého rysu s prototypem, neboť vztah k prototypu může být zprostředkován řetězem propojených členů, v němž každý sousedící pár nějaké rysy sdílí, ale členy na koncích řetězů žádné rysy sdílet nemusí. Dokonce je pravděpodobně nemožné získat soubor členů kognitivní kategorie pomocí rysů, které by jej definovaly.¹⁶ Komplexní kategorie mohou mít množiny řetězů, které by jej prototypu odvíjely, proto se na ně odkazuje jako na „radiální kategorie“. Prototyp má v kategorii privilegované postavení. Periferní členy jsou pro kategorií méně reprezentativní než prototyp. Vztah centra/prototypu k periférii nemůže být popsán v termínech modelu jádro + pravídla, protože celá kategorie, kompletně i se svou strukturou, je něco, co existuje, spíše než že by bylo neustále generováno z centra. Obsah a struktura kategorií se jazyk od jazyka (a do určité míry i mluvčí od mluvčího) liší; jsou konvenční a často jsou pro daný jazyk

¹⁵ Pojem „fuzy“ množin zmlňuje absolutní hodnoty těchto charakteristik, ale nemění podstatu struktury množiny. Měli bychom si uvědomit, že teorie množin je sama metaforickou projekcí představného schému UVNITR/VNĚ. Tato skutečnost čim teorií přispínou a podmanívou – a velmi užitečnou pro mnoho matematických aplikací, přestože pro úkol popsat lidskou kategorizaci není adekvátní.

¹⁶ Po léta hledám protipříklad tak, že žádám studenty a studentky (a nabízím lepší hodnocení), aby našli definici pomoci rysů, která přesně uchopí všechny členy (ale pouze členy) kategorie reprezentované jimi vybraným monosomorfem (v angličtině – pozn. překl.) lekcem, zatím však nikdy neuspěl. Každý popis pomoci rysů buď vylučuje členy, které by měly být zahrnuty, nebo zahrnuje členy, které by měly být vyloučeny, a většina popisů čini obojí. Tak „čtyři nohy, sedátko a operadlo“ jako definice „židle“ vylučuje kolečkové křeslo (v angličtině *wheelchair*, „kolečková židle“) a židle v podobě pytlů (beanbag chairs), ale zahrnuje mnoho stoliček, pohovek a lavíček, zatímco „vyrobena, aby se na ni sedělo“ vylučuje židle-hracky a klásky, které můžeme hrát jako židle na tábořišti, ale zase zahrnuje jiné druhy nábytku určené na sezení. I kdyby byl nalezen protipříklad, je jasné, že velká většina lidských kategorií (v jazyce reprezentovaných jako množiny) se vzpírá analýze pomocí rysů.

specifickým, nepředpověditelným výsledkem aplikace pravidel. Kategorie se mohou zvětšovat i zmenšovat.

Některé z těchto bodů demonstrovuje následující příklad. Anglické slovo *mother*, matka¹⁷ má jako svůj prototyp ženu, která je vdána za otce dítěte, které počala, porodila a o které se stará. Avšak samozřejmě existuje množství různých matek: nevlastní matky; adoptivní matky; biologické matky, které dítě jen porodí (birth mother); náhradní matky; matky-pěstounky, které dítě dočasně vychovávají (foster mothers); genetické matky (darčyné vajíček) atd. Žádný z rysů prototypu není nutný ani postacující k definování všech těchto osob jako matek, neboť není žádný rys, který by všechny sdílely („birth mother“ obvykle dítě jen počne, donosi a porodí, ale vůbec o ně nepéčuje; zatímco o adoptivní matce platí pravý opak; nevlastní matka nemusí plnit biologické funkce ani pečovat o dítě – stačí, když je vdána za otce). Kategorie matka je navíc dynamická, rozšiřuje se na periférii jako odpověď na technologické ovlivňování a nové právní a etické precedenty.

Kategorie reprezentovaná anglickým *chair*, židle ukazuje, že takovéto kategorie jsou často specifické pro určitý jazyk. Čeština i ruština užívají zcela odlišné lexémy pro to, co je v angličtině nazýváno *armchair* (Č. *křeslo*, R. *kreslo*), a pro to, co je nazýváno *chair* (Č. *židle*, R. *stul*); pro Čechy a Rusy není „*křeslo*“ součástí kategorie „*židle*“, je to zcela odlišný objekt. Češi jsou ještě navíc schopni vnímat *wheelchair*, vozík pro tělesně hendikepované buď jako typ *křesla*, nebo jako objekt zcela odlišného typu. Ve spisovném jazyce je *wheelchair* *křeslo* na kolečkách, ale v mluveném jazyce je *wheelchair* obvykle označován jako *vozejk*. Kategorizace objektu se tedy může lišit dokonce i v různých registrech téhož jazyka.

Význam radiální kategorie pro lingvistiku není v žádném případě omezen na sémantiku takových lexémů jako *matka*. Úspěšné analýzy ukazující planost tohoto modelu se věnovaly mnoha jevům, mj. vztahům mezi jednotkami etickými a énickými (fonémy a morfémy jsou v kategoriích s alofony a alomorfy centrální; alofony a alomorfy jsou relativně více či méně centrální nebo periferní), sémantice gramatických morfémů (jako jsou spojky, předložky, prefixy, sufixy a koncovky) a syntaxi gramatických konstrukcí (kde některé konstrukce jsou prototypické a jiné jsou variantami těchto prototypů). Radiální kategorie navíc zajišťuje přesvědčivé vysvětlení všech druhů jazykových vztahů, v nichž figuruje polysémie, neboť umožňuje lingvistům zkoumat jak rozmanitost jednotek, tak souvislosti mezi nimi (spis než věhovat pozornost buď pouze rozmanitosti vytvářením atomistických seznamů, nebo jen souvislosti připsováním abstraktních rysů, které nedokážou uchopit rozmanitost). Lingvistika může vidět i stromy, i les, neboť dokonce i ten nejneuspokádavější soubor souvislostí prvků může být obvykle nahližena jako ucelená (i když vnitřně komplexní) kategorie. Jak jsem již dokládala jinde (Janda, 1996c), radiální

kategorie rovněž ustavuje ony asymetrické vztahy (mezi centrem a periferií), které motivují jev, jenž lingvisté všech typů nazývají příznakovostí. Příznakovost se tak stává vedlejším výsledkem způsobu, jakým jsou organizovány lidské znalosti. Rovněž jsem podrobně doložila (Janda 1993a; 1993c; 1996a; 1998a), že jazyková změna sleduje strukturu radiálních kategorií (s třbením a rásenem očekávaným na periférii; analogické vyrovnávání je tedy přízpusobením periferního členu kategorie ve prospěch prototypu).

Prototyp jakékoli kategorie je prvek se zvláštní vahou. Tato zvláštní váha není ničím, co by bylo možné matematicky definovat (např. jako rys sdílený většinou členů kategorie). Místo toho ji lze připisat tomu, jak lidské bytosti se členy kategorie interagují, což je přesně to, co bychom měli očekávat, předpokládáme-li, že význam je ukotven v lidské tělesné zkušenosti. Zdrojem významu slova *židle* je kinestetické představové schéma toho, jak lidská bytost obvykle se židli zachází. Jinými slovy – akt sezení v prototypické židli je ta zkušenost, která definuje, co je to židle, a varianty této zkušenosti vedou k variantám periferních členů kategorie. Lidská interakce se obecně ukazuje jako mnohem závažnější než rysy, které mohou být přítomny v „objektivním“ popisu kategorie. Např. přestože slovnky i anglicky hovořící mluvčí stabilně identifikují nepravdivost informace jako definující rys *líže* (*lie*), v případě, kdy jsou jim předloženy možné příklady *líže* (některé obsahující pravdivou a některé obsahující nepravdivou informaci), mluví angličtinsky soustavně hodnotí jako lepší příklady *líže* příklady obsahující záměr podvádět (dokonce i když všechny informace jsou pravdivé) než příklady, které jen obsahují nepravdivou informaci.¹⁸ Jinými slovy – nejvýraznější u prototypu této kategorie je lidská interakce s židlemi, zkušenost, kterou člověk udělá, když je podveden. Mohli bychom snadno tvrdit, že objektivní definující rys kategorie plák (*bird*) je přítomnost peří. Avšak peří je jen málo závažným faktorem v lidské interakci s pláky; tato interakce zahrnuje rovněž např. zkušenost, že pláci se rychle pohybují (přehodnost létáním), hodně jedí, zpívají, stavějí hnízda a do nich snášejí vejce a že pláci i jejich vejce jsou často zdrojem potravy. Současná velká populární teorie (mezi laickou veřejností i mnoha paleontology), že pláci a dinosauři jsou stejným živočišným druhem, je usnadněna objevy, že někteří dinosauři se opravdu rychle pohybovali, hodně jedli a snášeli vejce do hnízd. Vímeli-li, že chovají některých dinosaurů bylo stejně jako prototypické chování pláku, je snadné si představit, že dinosauři jsou „pláci bez peří“. Tato představa by však byla oxymorfní při analýze využívající rysů a vyžadující peří jako nutný rys pro členy kategorie pláku. Pravě způsob interakce s pláky nám umožňuje představovat si existenci dinosaurů, kteří ve skutečnosti byli spíše pláky než plázy (ti sice kladou vejce, ale nezdá se, že by je někdo chtěl nazývat pláky –

¹⁷ Tento příklad s *mother* je vypůjčen z práce Lakoff (1987) a modifikován.

¹⁸ Tento výsledek byl publikován v práci Coleman – Kay (1981) a já jsem jej zaprvakovala se třemi různými skupinami studentů jako školní pokus. Přestože všechny zahrnuté vzorty jsou velmi malé, shodla výsledků je dosi přesvědčivá.

možná proto, že se obvykle nepoužívají příliš rychle nebo nejedl mnoho a ani nestavějí působivá hnízda atd.).

Potřeba kategorizovat je velmi silná a zdá se, že pro lidské bytosti je pro zpracování informací zacházení s nimi a pro přístup k nim nezbytné organizovat informace do kategorií. Tímto procesem procházejí dokonce i poškozované, straně a irrelevantní informace, což umožňuje lidem nalézt smysl i v rozostřených nebo vybledlých fotografiích či „vidět“ různé předměty ve tvarech mrtaků či inkoustových kaněk. Neurobiologové ukázali, že v mozku není žádná „babičkovská“ buňka, která by jediná obsahovala vše, co víme o své babičce, a že ani žádné jiné informace rovněž nejsou uloženy jako izolované prvky. Veškeré informace jsou naopak rozděleny („roz distribuovány“) a spojeny. Informace jsou nejen uspořádány do kategorií, ale tyto kategorie jsou vzájemně propojeny a dále se podílejí na hierarchii kategorizace zahrnující podřazené a nadřazené úrovně. Všechny kategorie, které jsme v této části zkontrolovali, byly kategorie základní úrovně (basic-level categories), které obvykle (v angličtině – pozn. překl.) odpovídají monomorfémním jazykovým jednotkám (jako *bird*/ptáček, *chair*/židle, *mother*/matka či gramatický morfém). Podřazená úroveň poskytuje jemnější detaily soustředěné kolem členů dané kategorie základní úrovně (tak by podřazenou kategorií byla kategorie *armchair*/křeslo, v níž se některá křesla houpou nebo otáčejí a některá nikoli atd.). Nadřazené kategorie *furniture*/nábytek obsahuje *chair*/židli jako jeden ze svých prototypů – téžích členů (a předně jako *chaise-loungy*, *pingpongové stoly*, stojací lampy a umělecky ztvárněné televizní stoly jako relativně perifernější příklady nábytku). Podřazená, základní a nadřazená úroveň nejsou pouhé soustředěné možnosti; vztahy mezi nimi jsou komplexní a sledují strukturu centram – periférie. Radiální kategorie všech typů (organizující lexikální význam, gramatický význam a smíšené typy) jsou konstitutivní pro mentální prostory (mental spaces), které strukturují i myšlení, i užívání jazyka.

Radiální kategorie se nemusi nutně skládat z jedinečných, oddělených členů, z nichž každý zaujímá jedno místo ve struktuře definované jediným souborem vztahů k prototypu. Jako není úkolem mozku přestovat „babčkovské“ buňky, není úlohou kognitivní kategorie rozdělovat informace do příhrádek. Často existují takové členy kategorie, které se v dané kategorii hodi na více než jedno místo (nebo do tranzitivní zóny mezi časovými kategoriemi) a/nebo jsou spojeny s prototypem více než jedním způsobem. Kognitivní lingvisté označují takovéto členy jako „vicenásobně motivované“ („multiply motivated“) a této nadbytečnosti se nevyhýbají, neboť je přirozenou součástí lidské kognice. Rozpoznání vicenásobně motivovaných členů kategorie nám umožní analyzovat a vytvořit takové jevy jako vágnost a překryvání, které jsou v přirozených jazycích všudy přítomné, ale lingvistickými teoretiky bývají často opomíjeny.

Vedle prototypu mnoho kognitivních lingvistů (zejména Langacker a jeho studentů) zavádí celkové abstraktní schéma (overall abstract schema), které shrnuje celou kategorii a vztahuje se ke všem jejím členům. Tento pojem je

možná důležitější a daleko méně prozkoumaný, než si většina z nás uvědomuje. Kognitivní lingvistiku stále čeká dost práce při zkoumání, vyvoji a konečném definování role celkového abstraktního schématu (pro ty, kdo jsou obeznáni s peircovskou sémiotikou, asi nejlépe popsáné jako „firthness“).

Oddíl 6 demonstruje na radiální kategorii ruského genitivu účinnost zmíněného modelu pro lingvistické analýzy. Genitiv je, jako většina prvků vyjádřených jednoduchým morfémem,¹⁶ kategorie základní úrovně s prototypickým členem (PRAMEN²⁰) a třemi variantami (CL, CELEK, VZTAŽNÝ BOD). Podřazené struktury organizují drobnější detaily významu (jako je uplatnění významu PRAMEN v různých doménách prostoru, času atd.) a kategorie genitivu základní úrovně participuje na nadřazené kategorii obecných pádových vztahů.²¹ Existují důkazy, že tento typ organizace motivuje většínu (možná všechny) jazykových jevů.

4.6 Mentální prostory (mental spaces) a mapování (mapping)

Kognice a užívání jazyka zahrnují přístup k mentálním prostorům a manipulaci s nimi. Mentální prostory jsou konstruovány z lidské smyslové zkušenosti a rozšiřují se imaginativními procesy mapování. Tři nejdůležitější procesy jsou metafora, melonómie a skládání/křičení (blends/blends). Pro lingvistickou analýzu jsou všechny tři procesy zásadní.

Pro kognitivního lingvistu je dešnice metafory velmi široká. Metafora je mapování, přenašeni ze zdrojové domény do domény cílové. Jinými slovy – kdykoli někdo vezme pojem, který byl zformován v jedné doméně, a zkouší ho uplatnit v doméně jiné, objevuje se metafora.²² Doména, v níž jsou formovány

¹⁶ Skutečnost, že ruské pádové koncevky jsou syntetické, vyjadřující číslo a někdy též rod, zde není problémem, stejně jako skutečnost, že daný pádový morfém má různé formy v různých číslech a paradigmatích.

¹⁷ K zvolenému termínu viz pozn. č. 10 – pozn. překl.

²⁰ Nejprototypičtější člen nadřazené kategorie je nominativ (proto o něm uvažujeme jako o „dehantním“ pádě ve slovnících, na informačních tabulkách atd.). Akuzativ je poněkud perifernější (jako patiens je protikladem nominativu-agentu v prototypické SVO klauzi). Genitiv je ještě perifernější, neboť se nejká slovesa (které je ve struktuře klauze centrální). A instrumentál, dativ a lokál jsou ve vztahu k nominativu, akuzativu a genitivu relativně periferní. Jinými slovy – Jakobson měl v roce 1936 pravdu, v mnoha jeho práci o pádu (a dalších jevech) připadá kognitivnímu lingvistovi, že předěhlý svou dobu.

²² Vímnete si, že v rámci této dešnice není žádný podstatný rozdíl mezi metaforou a přirovnáním – několi (abych byla přesnější) všechna přirovnání jsou vlastně metafory. Většinou vzdelávaní v USA vždy vnímá studentům vnu, že mezi přirovnáním a metaforou je důležitý rozdíl, a zpravu je tohoto přesvědčení na vysoké škole je velmi těžké. Rozdíl, který se načelí pozitivně rozlišovat, je rozdíl na úrovni povrchové syntaktické variace metaforických výrazů, který má malý vliv na podstatu srovnání. Také zakrývá fakt, že je více způsobů, jak vytvořit metaforu, než tím, že se řekne „x je y“, nebo dokonce „x je jako y“. Metafora je přítomna ve všech možných syntaktických situacích a může být vyjadřena všemožnými druhy morfémů. Zde jsou dva příklady s adjektivem (*fert*, dlanový) a slovesem (*beefting* – posilít,

prakticky veškeré (možná jen „veškeré“) lidské znalosti, je doména lidského těla ve fyzickém prostoru, která obvykle slouží jako zdrojová doména metafor. Běžné cílové domény jsou čas, emoce a stavy bytí. Jak již bylo zmíněno výše, děti se seznamují se svými těly jako s nádobami tím, že si dávají věci do úst. Po ustálení tohoto návvyku přejdou k umístění věcí do jiných nádob (mnoho dětských hraček je určeno jen k tomuto účelu). V podstatě i toto je metafora, neboť tím byl přenesen koncept UVNITŘ/VNĚ z těla na vnější předměty. Později se děti naučí rozšířit UVNITŘ/VNĚ na mnoho jiných domén: v angličtině se to týká času (např. *to get things done in time* (udělat věci včas) a *to run out of time* (nemít už čas)), emocí (např. *to fall in love*, *to fall out of love* (zamilovat se a přestat být zamilovaný)) a stavu bytí (např. *to get in trouble* a *to get out of trouble* (dostat se do problémů, dostat se z problémů)). Zpusobý, jimiž jsou tato metaforická rozšíření uskutečňována a konvencionalizována, jsou pro jednotlivé jazyky výsoce specifické, ale samotný metaforický proces je všude přítomně univerzální.²⁵ Metafora je ve všech jazycích jevem velmi výrazným. Je v podstatě nemožné mluvit nějakým jazykem, aniž bychom si osvojili metaforické konvence, které jsou v něm obsaženy.

Mapování, které metafora koná, je obvykle výsoce výběrové. V žádném případě se nepřenáší veškerá informace ze zdrojové domény na doménu cílovou

podepřít, též vykmít (*beef* = též hovětí maso, pozn. překl.); *fiery anger* (”ohnavý vztek“), *ambrosines are beeing up security at area schools* (školní bezpečnost v místních školách) (viz též metaforu užívající IN a OUT v následujícím odstavci a metaforu užívající genitiv v části 6).

Lakoff a Johnson (1980) rozlišují tři základní typy metafor: orientační (orientational), ontologická (ontological) a strukturální (structural). Orientační metafora je rozšířením orientací jako *IN/OUT*, *UVNITŘ/VNĚ*, *UP/DOWN*, *NAHORE/DOLE*, *FRONT/BACK*, *PŘEDNÍ/ZADNÍ* na ne-prostorové domény. Ontologická metafora je konceptualizací ne-věci (emoci, abstraktních myšlenek, fenoménů prostředí), jako kdyby byly věcmi (obvykle entití, substance nebo místem), jako v *We are working toward peace* (Pracujeme (propagandováváme se) k míru (kde je mír pojímán jako objekt nebo místo)) nebo *His emotional health has deteriorated recently* (jeho emocionální zdraví se nedávno zhoršilo (kde emocionální zdraví je objekt, který podléhá zhoršení)). Strukturální metafora berou prvek s bohatou strukturou v tělesné zkušenosti jako zdrojovou doménu pro pochopení něčeho jiného. Např. strukturální metafora *PEOPLE ARE PLANTS/LEAFES* JSOU ROSTLINY podkresluje mnoho metaforických vyjádření, která nám umožňují označovat rust dětí jako *sprouting up* („růstání“, klíčení“), mláďat jako *blossom* („květ“, „rozkvétat“), starý věk jako *time of withering and falling* (doba „vzdání a chádnutí“ a „květ“), *moving down* (kosení). Tyto tři typy metafor nejsou zcela oddělené a často v daném výrazu spolupracují. *Falling in love* („upadnout do lásky“, tj. zamilovat se) např. užívá všechny tři typy: orientační metafora rozšiřující užít *in*, ontologická metafora identifikující lásku jako místo, a strukturální metafora, která mapuje naše pochopení fyzického pádání na naše pochopení dvořného setkání s láskou. Jazyky užívají všechny tři typy metafor v gramatikách. Orientační metafory jsou dosti raritní (často se výskají pádů, předložek a prefixů) a typicky spolupůsobí s ontologickými metaforami (jako v *getting things done in time*, *running out of time*, kde čas je náoba nebo substance). Oddíl 6 ukazuje, že genitiv užívá strukturální metaforu pro mapování naší zkušenosti s fyzickým odebráním/vzlabováním z věci na takové emoce jako strach, ostuda či hanba a nechtít.

v poměru jedna ku jedné. Např. to, že v angličtině užíváme jako zdrojovou doménu pro chápání vzteku/zlosti (*anger*) oheň (srov. Lakoff, 1987, s. 380–415; *His temper is like a powder-keg* (Jeho náda je jako sud prachu); *She is white-hot with rage* (Je dobeha rozžhavená vztekem/zlostí); *I'm fuming, doing a slow burn* (sopím, pomalu se ve mně hromadí vztek/pomalu vřít zlosti) atd.), ještě neznamená, že očekáváme, že vztek/zlost lze zapálit sítkou, že jej lze použít k vaření či že vyvřítí popel. Stejně jako prototyp je metafora motivována relevantní informací, která je v lidské zkušenosti výrazná; zdůrazňuje o cílové doméně některé skutečnosti, ale zakrývá jiné. Chování metafory je rovněž dobře motivované, avšak ne zcela předpověditelné.

I metafora je pro účely lingvistické analýzy nezbytná. Výše zmíněné metafory týkající se UVNITŘ/VNĚ a obdobné metafory založené na kinestetických představných schématech jsou cenné pro zkoumání významu a gramatických funkcí nejen pádů a předložek, ale též rozmanitých jazykových kategorií a funkcí slov. Metaforickým fenoménem jsou i všechny druhy ikonitý, neboť představují mapování parametru jedné domény na jinou. Též analogie v širokém obecném i specifickém lingvistickém významu analogické změny je výsledkem metaforického transferu informace z jednoho místa (obvykle paradigmatu) na jiné. Když si lingvisté uvědomí ústřední roli metafory v jazyce a soustředí se na ni, budeme moci nejen lépe porozumět gramatickým jevům, ale též se podílet na studii kultury a na analýze uměleckého textu. Rozdíl mezi typy metafor, které převládají v jazykových kategoriích, a těmi, s nimiž se setkáváme v uměleckých projevech, není zřejmou kvalitou, ale spíše stupně konvencionalizace některých metafor v daném jazyce a kultuře. Konvencionalizované metafory tvoří pět jazykových kategorií: idiomů, klišé, výkladových textů a ritmů. Tvůrčí psaní také obsahuje metafor, které jsou buď méně konvenční (jsou rozšířením konvenčních metafor, srov. výpis zmíněné v poznámce 2), nebo zcela nekonvenční. Je též poutné uvědomit si, že většina teorií je založena na metafórah a že závěry, které z těchto teorií vyvozujeme, jsou ovlivněny našim chápáním těchto metafor. Teorie množin je zcela jasně představové schéma UVNITŘ/VNĚ. Moderní chápání struktury benzenu vyrostlo z ikonické metafory inspirované snem o hadovi mnoha metaforickými realizacemi, od struktury atomu prošlo v tomto století mnoha metaforickými realizacemi, od modelu rozněk v želatíně, přes model miniaturního solárního systému, až po matematický pravděpodobnostní model. Světlo je stále chápáno částečně podle metafor založené na vlnění a částečně podle metafor založené na částicích. Blíže našemu oboru – samohláskový trojúhelník je metafora, jež nám pomáhá předpovídat, v jakou samohlásku se pravděpodobně daná samohlásková změna, protože jsou k sobě „nejblíže“. Radikální kategorie jsou rovněž metaforou naší zkušenosti s body a spojnícemi (dost podobné oněm starým drátěnkým hračkám). Přítomnost těchto metafor nepředstavuje žádný problém, pokud na ně nezapomeneme a nezačneme předpokládat, že se zabýváme jen čistou „pravdou“. Metafory usnadňují porozumění a propůjčují našim teoriím sílu –

a často nás inspirují k vytvoření závěrů, které bychom jinak mohli přehlédnout. Můžou nás však také inspirovat k vytvoření závěrů nesprávných nebo nám mohou zaslnit oči, takže neuvěříme závěrů, které bychom vidět měli (pokud bychom nebyli tolik uchváceni slávající metaforou). Je třeba, abychom byli schopni nejen rozpoznat a respektovat metafory, ale abychom také viděli za ně.

Kognitivní lingvisté dosud věnovali menší pozornost metonymii (ale stov. Goossens, 1990; Croft, 1993 a Kövecses – Radden, 1998), i když i ona je v jazykovědě jevem nespoutaným. Metonymie je přítomna vždy, když část něčeho zastupuje celek nebo když cosi těsně asociovaného s nějakou entitou (jako jméno či vlastnost, např. *Dostoevsky takes up a whole shelf in my library* (Dostojevský zabírá v mé knihovně celou polici); *The ham sandwich wants his check* (Ten šunkový sendvič chce účet)) zastupuje entitu samu. Jinými slovy – částecny nebo asociativní vztahy bod se mapuje na samotný referent. Všechny jevy jako elipsa, krácení (truncation – vypouštění začátku a konce) a fonologická redukce/neutralizace jsou jazykové příklady metonymie. Velmi běžnými případy metonymie ve světových jazycích je redukce pohybu po cestě buď na nepohyblivou cestu, nebo jen na konečný bod cesty. Anglické *over* (přes) poskytuje příklady obou typů redukce. Pohyb po cestě si můžeme doložit výpovědi *Bill walked over the hill* (Bill šel přes kopeček). Tu lze redukovat na statickou cestu v *The road goes over the hill* (Cesta vede přes kopeček). Výrok jako *Bill lives over the hill* (Bill bydlí za kopcem) zpřisluhuje pouze koncový bod cesty popsané slovem *over*. Dva podvýznamy genitivu (představené v části 6), GENITIV:: VZTAŽNÝ BOD a GENITIV:: CELEK, jsou výsledkem metonymických redukcí cesty na cílové body prototypičtějších významů GENITIV:: PRAMEN a GENITIV:: CÍL. Ve své práci o dativu ve slovanských jazycích jsem dokazovala, že metonymie se uplatnila při rozšíření nepřímého předmětu na konstruktce s chybějícím přímým předmětem (Janda, 1993a). Existuje mnoho sloves (zejména slovesa denotující dávání peněz/daru, předávání zpráv, dávání dohodu/zlého, jako jsou slovanské ekvivalenty sloves *dat* (dati), *datiše* (trahiti), *please* (potěšiti), *hamper* (brániti někomu v něčem, omezovat)), které denotují dávání něčeho, co je natolik předpověditelné z významu samotného slovesa, že není třeba vyjadřovat ono dáváne jako přímý předmět v akuzativu. Víme, prostřednictvím metonymie, že když někomu platíme, dáváme mu peníze; když s někým komunikujeme, (pře)dáváme mu zprávu; a „těsně“ či „bránění“ se říká „dávání“ příjemného či nepřijemného času (*to give good or hard times*). Tato metonymie motivuje užiti nepřímého předmětu, a tím i dativu, u mnoha sloves, která se jinak jeví spíše jako náhodný seznam.

Novějším tématem kognitivní lingvistiky, o němž bylo napsáno ještě méně než o metafoře a metonymii (ale stov. <http://www.wam.umd.edu/~mluarn/www/blending.html>), jsou zvláštní typy

složených slov – výsledky křížení, *blend*/blends.²⁴ Stejně jako metafora se týkají dvou domén a vztahu mapování. V tomto typu složených slov jsou však obě domény doménami zdrojovými, které se společně podléhají na vytvoření třetí, zcela nové domény. Např. když bych měla hovořit o diskursu mezi Romanem Jakobsonem a kognitivní lingvistikou, mohla bych říci, že Jakobson publikoval jistě příspěvky, na něž kognitivní lingvistika reagovala, a že Jakobson ne všechny premisy kognitivní lingvistiky akceptoval atd. Tento diskurs je samozřejmě hypotetický a anachronický, neboť Jakobson zemřel několik let před tím, než byl termín „kognitivní lingvistika“ vůbec užiti. Diskurs je zkrácenou konstrukcí (blendem) Jakobsonových prací a práci o kognitivní lingvistice. Na morfológické úrovni jsou blendy došti běžné a tradičně se označují prostě jako *blends* (blends). Morfológické blendy se týkají vytvoření slov jako *motel* (z *motor* + *hotel*) nebo *workaholic* (z *work* + *alcoholic*). Blendy se vyskytují rovněž na úrovni jazykových kategorií. Ukazuje se, že historický vývoj životných koncevek z původně dialektových morfológických tvarů v některých slovanských jazycích, je výsledkem křížení, v němž speciální distinkce rozlišitelné v množném čísle a speciální distinkce rozlišitelné v mužském rodě přispěly k vytvoření jisté zvláštní plurálové distinkce v mužském rodě, tj. životnosti (Janda, 1999a). Metonymie i blending (křížení) si zaslouží další zkoumání.

Ukazuje se, že metafora a metonymie mají neurologické analogie. Věří se, že koordinace očí a rukou je založena na přenosu vektorů úhlu očí na vektory svalových statů, čímž jde o vzeti informace z jedné domény (pozice očí) a přenos této informace za účelem nalezení „ekvivalentů“ v doméně jiné (pozice svalů) (Churchland, 1987), tj. proces známé připomínající metaforu. Počítačové simulace lidských sítnicových buněk (Churchland, 1995, s. 236–242) odhaluje, že naše vizuální vnímání se soustředuje na určitě informace (zejména pohyb a okraje) a pomíjí množství jiných možných vstupních informací. Proto máme sklon vidět spíše pohybující se části a okraje než celky, což je jakoby paralelou metonymie. Tyto analogie sice neznamenají, že víme, jak metafora a metonymie na biologické úrovni fungují, ale znamenají, že metafora a metonymie jsou příjmem biologicky pravděpodobné (zatímco postupně zpracovávání uspořádaných pravičel se zdá být s ohledem na to, co víme o struktuře mozku a o čase, který ke zpracování informací potřebují neurony, mnohem méně silné). Značnou pozornost otázce neuronových sítí a tomu, jak se vztahují k teoretickým konstrukcím kognitivní lingvistiky, věnoval Lakoff; více informací o tomto tématu je přístupno na <http://www.icsi.berkeley.edu/NTL/>.

5.0 Výhledy kognitivní lingvistiky

Kognitivní lingvistika nabízí oproti jiným lingvistickým teoriím řadu výhod, zejména pokud jde o rozsah jazykových jevů, kterými se může zabývat,

²⁴ Dále budeme užívat pouze označení *blend*, -iv; *blends* – pozn. překl.

a o počteby badatelů sdělovat výsledky. Tvrdím, že kognitivní lingvistika usnadňuje analýzu mnohem většího množství jazykových dat a že výsledky analýzy jsou mnohem přístupnější ostatním, a to lingvistům i nelingvistům.

5.1 Kognitivní lingvistika je přátelská k datům

Od samého začátku představovala kognitivní lingvistika úrociště pro ty lingvisty, kteří jsou důvěrně seznámeni s reálnými jazykovými daty a mají hluboký respekt k empirickým metodám. Nejlepšími výsledky, jichž kognitivní lingvisté dosáhli, stále jsou analýzy složitých souborů přirozených dat, které pronikají do hloubky problému a které vytvořili lingvisté s jemným a podrobným porozuměním zkoumanému jazyku. Přestože zásadním zájmem je teorie, je s ní zacházeno jako s něčím, co z dat postupně vyrůstá a musí být na nich neustále verifikováno. Pro správného kognitivního lingvistu je nepředstavitelné, aby „dirigoval data tak, aby podpořil teorii“ (přesná citace jistého ne-kognitivního lingvisty o lingvistovi jiném). Kdykoli slyším tento typ jazyka, třesu se strachy, co může znamenat: Byla data přimucena přizpůsobit se předem daným schémátům? Co se stalo s „nezvedenými“ daty, která teorii nepodporovala? Byla z posuzování vyřazena? Odkud data pocházela? Byla to skutečná data (spontánně produkovaná rodilými mluvčími v přirozených podmínkách)? Nebo ne (vymyšlená, vynucená atd.)? Já si libuji ve vyhledávání „nezvedených“ dat, která jsou pro nás výzvou k rozšíření či proměně naší teorie (tato „nezvedená“ data nemusí být ani trochu exotická či negramatická – obvykle je pro oči nevidíme, dokud nezacheme tvořit databázi reálného úzu). Vždy každý projekt začínám nashíráním co největšího množství dat ještě před tím, než vůbec začnu přemýšlet o tom, jak by mohla být uspořádána, a také trvám na tom, aby si všichni mí studenti před tím, než začnu přemýšlet o své analýze, nějakými daty „uspínali ruce“. O lingvistice se můžeme naučit mnoho pouhým sbíráním dat a jejich prosvěťováním – a sebevětší množství teorie či výuky ve třídě tuto zkušenost nenahradí.

Rámec kognitivní lingvistiky (zejména radiální kategorie a její metaforická rozšíření) je zvláště vhodný pro uchopení analýz velmi neuspořádaných skupin dat. Nikdy není důvod skrývat nebo ignorovat „problematičká“ data, primárně proto, že kognitivní lingvistika se zajímá spíše o hledání vnitřních struktur, jakkoli jemných, než o vzduchotěsně neměnné hranice kategorií. „Osklivá káčátka“, kterým se jiné teorie často vyhýbají, jsou v tomto rámci spravedlivě oceňována pro svou krásu. Např. ruské sloveso *zavídat* (závidět) nemá žádný blízký vztah k ostatním slovesům pojícím se s dativem, ale slouží jako důležitý přechodný typ spojující dvě části sémantické kategorie dativu (Janda, 1993c). Samé užívání pádů je příklad relativně neuspořádaného jevu, pro nějž kognitivní lingvistika představuje ideální řešení, které umožňuje respektovat veškerou variabilitu a při tom vytváří koherentní analýzu. To usnadňuje nejen popis daného pádu v daném jazyce, ale činí relativně snadným a trans-

parentním i mezijazyková srovnání (meta-dříve nedosažitelná). Sémantika pádů je jen jedním z pletavajících, nepoddajících problémů slovanšských jazyků, pro nějž kognitivní rámec pravděpodobně poskytne elegantní řešení. Další místa, která jsem zkoumala, zahrnují víd (zdá se, že vídové distinkce mají stejnou motivaci jako teorie kontroly pohybu/motoriky (motor control theory)), fonologická změna (ukazuje se, že prototypem slabiky v praslovanském období byla seke-vence s rovným tónem a vzrůstající sonoritou), změny paradigmatu (paradigma mužských o-kmenů prošlo v minulém tisíciletí více změnami než všechna ostatní paradigmata; téměř všechny tyto změny se zdají být motivovány vzrůstající distinkcí mezi osobou a pozadím). Jiní zkoumali pozoruhodné množství témat, od morfolgie, syntaxe, sémantiky po překlady, jak to dokládá bibliografie v 9.2.

Shrnuto: kognitivní lingvistika je skvělý rámec pro zkoumání jak veškerého jazykového úzu (veškerá přirozená produkce, včetně chyb, anomálií, tvrdého užívání, poezie, idiomů a dokonce i „mrtvých“, konvencionalizovaných metafor), tak jazykových jevů všech typů (fonologie, morfolgie, syntaxe a sémantiky).

5.2 Kognitivní lingvistika je přátelská k uživatelům

Absence pevně zakotveného formalismu má své výhody. Kognitivní lingvistika nikdy nemusí budovat obrovský formální aparát, když se snaží ulovit komáta (či jakoukoli větší kořist, když na to přijde), a nikdo si nemusí osvožovat formální systém, když chce porozumět výzkumu prováděnému v rámci kognitivní lingvistiky. To znamená, že kognitivnělingvistický výzkum je okamžitě přístupný všem lingvistům, a také to, že kognitivní lingvisté mohou soustředit více svého úsilí na sber a analýzu dat než na polhávání si s formálními nástroji teorie. Výzkum uskutečněný v rámci kognitivní lingvistiky může také být s velmi malými úpravami zpřístupněn jinému publiku. To je velmi cenné pro ty z nás, kteří chtějí komunikovat s kolegy z jiných oborů, stejně jako pro mladé vědce, které může čekat při získávání místa na univerzitě přijímací přednáška před smíšeným publikem, nebo výzkumníky, kteří podávají grantové přihlášky (NEH, SSRC, ACLS), jež budou holnocoeny jak lingvisty, tak jinými vědci. Důležitější je skutečnost, že kognitivní lingvistika usnadňuje přenos výzkumu do výuky: umožňuje nám zpřístupnit náš pokrok ve výzkumu studentům. Spíše než by podporovala vznik tajemné učnosti, která se příliš často skládá z neznámých drobností beznadějně uzavřených v komplexních a protiintuitivních teoretických rámcích, kognitivní lingvistika usnadňuje vznik vědní, které je skutečně užitečné, a to vědcům i studentům. Ukázka kognitivní lingvistiky v části 6 je vyňata z chytřané učebnice o pádovém systému určené studentům rštiny. Učebnice sama neobsahuje téměř žádnou terminologii (kromě „sloveso“, „předložka“ a „metafora“, přičemž k prvním dvěma je často odkazováno pouze jako ke „slovům“) a jen velmi sříděný formalismus (kružnice je objekt,

šipka je akce – ale toto vše je převedeno do slov a kniha je strožumitelná bez odkazu na tento formalismus). Při studiu ruských pádů jsou studenti žádáni, aby stavěli na svých každodenních zkušenostech (např. s orientací, se silami a s pohybem po cestě) a užívali metaforu k rozšiřování prostorových pojmů na jiné domény, jako je čas a stav bytí (v angličtině řízené známymi a paralelními metaforickými rozšířeními). Kniha již byla ověřována na malé skupině studentů, z nichž někdo o kognitivní lingvistice nikdy neslyšel (dokonce ani po přečtení této knihy). Jejich reakce byla jednohlasně nadšená a dokázala, že kognitivní lingvistika může být učiněna zcela průhlednou a cenou pro mnoho jiných lidí než kognitivních lingvistů.

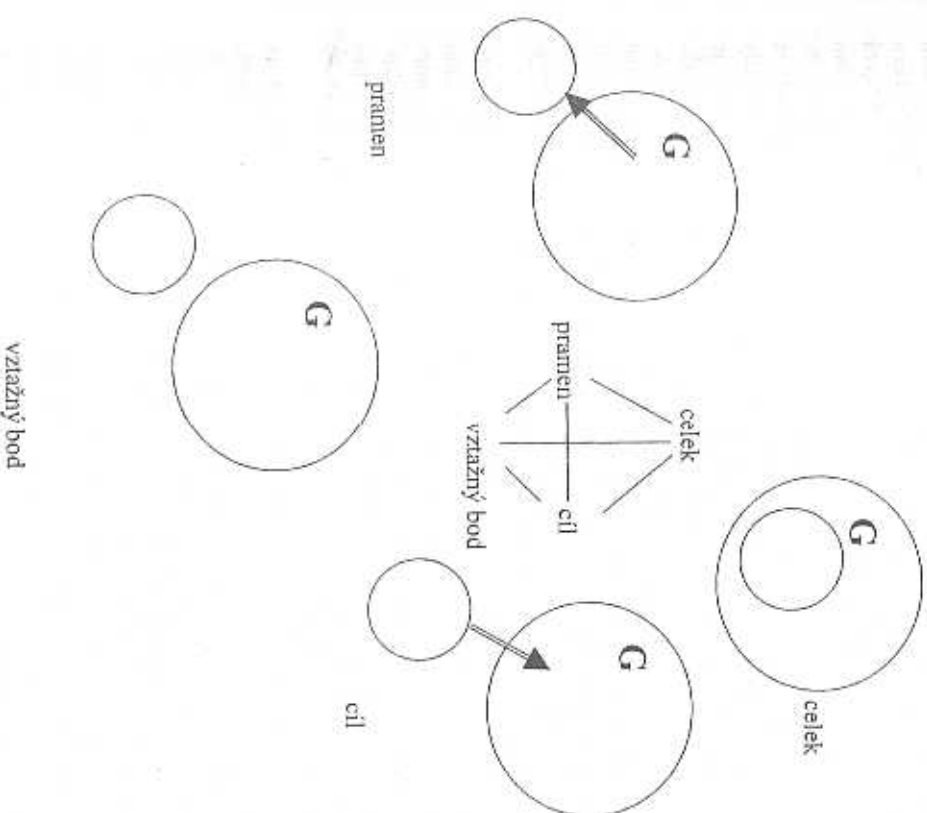
Kognitivní lingvistika je přátelská zejména ke slavistům. Jak bylo zmíněno výše, je vysoce kompatibilní s některými našimi tradicemi, starými (nejvýrazněji s prací Romana Jakobsona) i novými (stov. práci mnoha současných ruských lingvistů, zejména Апреjsana, Aruťunovové, Kibrika, Kobozevové, Krejdlina, Padučevové, Plungjana, Rachiliny a Urysonové), a vytváří příležitosti k zahojení diskontinuity způsobené časem a prostorem (zejména geopolitickou studené války). Bibtioografie v 9.2 ukazuje, že kognitivní lingvistika přináší slavistice mnoho. Tento trend je vlastně tak silný, že organizátoři příští konference ICLA (v Santa Barbaře v roce 2001) navrhlí, aby byla slovanským jazykům zcela věnována tematická sekce.

6.0 Stručná ukázka (ruský genitiv)

Pro ilustraci toho, jak koncepty jako tělesné ukotvení významu, radiální kategorie a metaforické rozšíření mohou sloužit badatelům jako cenné nástroje, použiji (zkrácenou) analýzu ruského genitivu.

Genitiv je společným jevem objevujícím se napříč různými typy jazyků; termínem genitiv je obecně označována skutečnost, že jazyky mají sklon sdružovat vlastnictví, adnominální vztah a doplňení některých sloves (Blake, 1994, s. 151). Dimenze a dynamika genitivu jsou v každém jazyce samozřejmě jedinečné. Představím siť založenou na velmi obecných principech, která – přestože se skládá jen ze čtyř uzlů –, má dostatečnou schopnost pokrýt široký rozsah dat v ruštině.

Genitiv

Podíváme se nejprve na radiální kategorii genitivu. Specifické podvýznamy ruského genitivu konstatují čtenáři členů této kategorie: GENITIV:: PRAMEN²⁵ (prototyp), GENITIV:: CIL, GENITIV:: CELEK a GENITIV:: VZTAŽNÝ BOD. Čuři zde použité „nálepky“ naznačují, jaký je základní význam genitivu i proč je tak těžké jej uchopit. Genitiv je svou podstatou těžko poplatitelné zvíře, jakýsi „řidič na zadním sedadle“, který neustále předává odpovědnost za udržení pozornosti něčemu jinému. Když říkáme, že něco pochází z pramene, obvykle se nezajímáme ani tolik o pramen, jako spíše o to, co z něj pochází. Totéž platí pro cíle, zatímco důležitý je cíl, ve skutečnosti se zajímáme o osobu či věc, která k němu míří. V případě GENITIV:: CELEK vždy existuje něco, co hraje roli „části“, – a samozřejmě když mluvíme o něčem, co je část nějakého celku, soustřeďujeme se na onu část více než na onen celek. Vzažný bod je něco, co užíváme, když chceme lokalizovat něco jiného, a v případě GENITIV:: VZTAŽNÝ BOD slouží genitiv jako mentální adresa pro jiné věci. Genitiv spíše než by naši pozornost obrátil k věci, kterou označuje, ji odvádí k něčemu jinému. Právě tato schopnost genitivu uskupovat do pozadí ho činí těžko uchopitelným. Mimochodem, předání odpovědnosti též umožňuje genitiv „zkročit“ – dovoli pozornosti přeskokovat z jedné věci na jinou.

Pro kognitivní lingvistu je dosti snadné vybrat vztažný, které drží tuto kategorii pohromadě. PRAMEN a CIL představují stejný vztah přemísti užitího se předněmu, trajektorie a výrazný bod na pozadí (landmark); liší se jen směr trajektorie. CELEK a VZTAŽNÝ BOD představují dva koncové body trajektorie PRAMEN/CIL; redukce trajektorie na její koncové body je v kognici velmi běžný jev (metonymie, jak je zmíněno v 4.6). Abstraktně bychom mohli říci, že všechna užití genitivu odpovídají následující definici:

Genitiv je věc v pozadí (velká kružnice), která přesouvá pozornost na něco jiného (malá kružnice), co existuje nebo manévruje v jeho blízkosti. Genitiv má kognitivně přednost před onou druhou věcí nebo je výraznější, ale předává svou výraznost pohybujícímu se předněmu, trajektorii. Zdá se, že abstraktní schéma je ukoloveno v univerzální lidské zkušenosti s nádobami, s pohybem po cestě a s relativní vzdáleností.

Zbývající část této úkázky bude věnována specifickým podvýznamům patřícím do kategorie genitivu. Počítám mnoho detailů a nabídnu jen malé vzorky jevů, jako jsou „spouštěcí“ slova (primárně předložky a slovesa) a metaforická rozšíření genitivních významů. Některá užití genitivu jsou ilustrována číslovkami příklady z rozsáhlé databáze skutečně užitých vět (více viz Janda, v tisku; stov. též webovou verzi).

6.1 Genitiv:: pramen

Slovní popis diagramu: jednotka (malá kružnice) se vzdaluje od GENITIVu:: PRAMENE (Kružnice označená G).

GENITIV:: PRAMEN je vždy asociován s významy „přícházení“ či „pocházení z“ (motivující metaforická rozšíření ke kauzaci) a „stahování se“ či „odebrání“. Zdrojový význam je „spouštěn“ různými předložkami znamena-jícími „z“ nebo „protože“ (or, od s, s, iz, z, př. 1) a také slovesy signalizujícími „stažení (se)“, z nichž mnohá souvisejí s metaforickým rozšířením z prostorové domény na doménu emoci (bojatsja, bát se, pugaetsja, lekhnout se, izbeget', stranit se, dritsja, chránit se, stěsnatsja, osyčhat se, sydlitsja, stydět se, gnušatsja, štítit se, zříci se, staronitsja, stranit se, štítit se, ostrevalsja, vystříhat se; př. 1).²⁶

(1) Na stůljiach i krovani ležali vešč'i, vynutyje iz *sunduka*.²⁷

[Na zídlich-LOK a posicli-LOK ležely věci-NOM vyzdané-NOM z kufnu-GEN.]

Na zídlich a na posicli ležely věci vyndané z kufnu.²⁸

(2) Oni sovertsenno ně stěsnalits *pristustvsja* ljuděj.

[Oni-NOM se vůbec nesnyděli přítomnosti-GEN lidí-GEN.]

Všbec se v přítomnosti lidí nesnyděli/nesosyčchali.²⁹

6.2 Genitiv:: cil

Slovní popis diagramu: prvek (malá kružnice) dosahuje k GENITIVu:: CIL (kružnice označená G).

GENITIV:: CIL je prakticky zradlovým obrazem „pramenného“ významu, ale je poněkud jemnější diferencován, zejména při užití se slovesy. GENITIV:: CIL je asociován s předložkami s významem „přiblížení/přiblížování“ v prostoru či v čase, v druhém případě vedou k „dokud ne“, „pro“, metaforické rozšíření „přiblížení/přiblížování“ na doménu účelu; a „doknout se“ s metaforickým rozšířením na doménu intelektu vedoucí k „pokud se týká“ (v ruštině: do, do, dlja, pro, radi, pro, ve prospěch, za účelem, protiv, proti, kassat'elno, co se týká, otnositelno, co se týká; př. 3). Když je pojem „přiblížení/přiblížování“

²⁶ V češtině též *pusit se, zbonit se, zříci se*.

²⁷ U číslovkových příkladů je (v souladu se strukturou příkladů v originálu) na prvním řádku uvedena transliterovaná ruská věta, na druhém řádku v hranatých závorkách je doslovný překlad obsahující určení užitých pádů a na třetím řádku je překlad do češtiny; genitivní tvar, jehž se výklad týká, jsou uváděny kurzívou – pozn. překl.

²⁸ Další možný příklad z češtiny: Pánové se většinou chvějí zbarví jen svých *tačových* polštářů na bočích a *prvních* břích.

rozšířen na domněnu zasluh/morálky; motivuje užiti genitivu s adjektivem *doslovný* ve významu „hodný něčeho“.

- (3) Stupenka mojego vagona ně dochodjat do zemi.
[Schůdky-NOM mého vagonu-GEN nedosahují do země-GEN.]
Schůdky mého vagonu nedosahují na zem.³⁰

Užití GENITIVU::ČÍ a se slovesy závisí na významu sloves a na vnímané určitosti toho, co je přibližováno (či co se přibližuje). Genitiv je vyžadován u sloves zahrnujících určité objekty jako *dobývat/sja*, *snazit se*, *usilovat*, *dosírat*, *dosahovat*, *zastřítvat*, *zastřubovat si*, *žélat*, *přít si*, *stojít*, *mlt*, *cenit*, *kasat/sja*, *řkat se*, *děžit/sja*, *džet se*, *stádat/sja*, *být poslušný* (př. 4). U sloves, pro která neplatí tento předpoklad, jako např. *iskat*, *hledat*, *prosít*, *žádat*, *ždat*, *čekat*, *oždát*, *očekávat*, *rebovat*, *potřebovat*, *choťet*, *chít*, je rozhodnutí o určitém objektu záležitostí interpretace/„konstruování“ (construal) mluvčího (př. 5). Proto budou specifické prvky v akuzativu, zatímco ne-určité prvky se objeví jako GENITIVU::ČÍ. Např. můžeme říci „Boris čeká na autobus“ tak, že autobus dáme buď do akuzativu, nebo do genitivu. Použijeme-li akuzativ, míníme, že Boris čeká na určitý autobus. Když však užijeme genitiv, míníme, že Boris se jen chce dostat pryč – pojede libovolným autobusem, který přijede.³¹

- (4) Kak vy dostižeti takogo mraznennogo soversšenstva?
[Jak vy-NOM jste dosáhli(t) takové morální dokonalosti-GEN?]
Jak jste dosáhli(t) takové morální dokonalosti?³²

- (5) Žižň, ktoruju my veli, rebovala značičnych raschodov.
[Život-NOM, který-AKUZ my-NOM jsme vedli, vyžadoval značných výdajů-GEN.]
Život, který jsme vedli, vyžadoval značné výdaje.³³

6.3 Genitiv:: celek

Slovní popis diagramu: prvek (malá kružnice) je částí GENITIVU:: CELKU (kružnice označená G).

³⁰ Další možný příklad z češtiny: Když chci jet do Rakouska, tak jedu.

³¹ V češtině jsou dvě skupiny slov, která označují různé typy „přibližování“ a která jsou spojována s genitivem. V jedné je užiti genitivu závazné (např. *dokázat se*, *domáhat se*, *dobýt/si se*, *džít se*, *hodit*, *chytit se*, *schopný*, *řkat se*, *vědět si*, *všimnout si*, *zeptat se*; př. 4), ale ve druhé je preferována akuzativ, zatímco genitiv je relativně křehký, charakteristický pro spisovnou češtinu (př. *cenit si*, *dobýt*, *dosáhnout*, *potřebovat*, *pouští*, *zažít/si*, *znevážit*; př. 5).

³² Další možný příklad z češtiny: Asijská hospodářská krize se Spojených států prozradila dotkla jen okrajově.

³³ Další možný příklad z češtiny: V poludne dosahuje teplota čtyřiceti stupňů ve stínu.

GENITIVU:: CELEK spojuje adnominální, posesivní a kvantifikační významy charakteristické pro genitiv (vše, co angličtina může dělat s „of“ ahd.). Toto zahrnuje vztah část/celek, posesivní užiti (př. 6), členství v kategorii (př. 7) a rozmanité vztahy vlnasnosti/přináleživosti, motivované typickou událostí a plátné mezi agentem, patientem a činností. Ruský genitiv stejně jako anglické „of“ vykazuje všech šest možných kombinací agenta, pacienta a činnosti. Příklad 8 ilustruje činnost (*vydání*) patřící pacientu (*jedlé dětské knihy*).

- (6) Ně povoritě ošibku prezidentu.
[Neopakujte chybu-AKUZ prezidenta-GEN.]
Neopakujte prezidentovu chybu.³⁴

- (7) Nadějus, ty vyrasitěš celověkom bolšoj duši.
[Doufám, ty-NOM vyrostes člověkem-INSTR velké duše-GEN.]
Doufám, že z tebe vyroste člověk velké duše.³⁵

- (8) On planiroval izdatnje *sjedobnych dětských knig*.
[On-NOM plánoval vydání-AKUZ jedlých dětských knih-GEN.]
Plánoval vydání *jedlých dětských knih*.³⁶

GENITIVU:: CELEK využívají tři předložky (*středí*, *mezi*, *posvěd*, uprosřed a *vnitř*; př. 9) a přibližně 50 předložkových frází (mezi nimi *v adres*, smětovaný k. v *vidě*, ve formě, v *kačestvě*, jako; př. 10), které složí jako komplexní předložky. U adverbia *žalžžaka*, *žel*, *bohuzel* (př. 11) se může zdát, že vyčnívají; neobraný anglický překlad „for pity of“ („kvůli lhosti k“) nám může pomoci vidět zde spojení s GENITIVU:: CELEK.³⁷

- (9) V pětoryve stredí učastnikov načali cirkulirovat dokumenty.
[V pětáctve-LOK mezi účastníků-GEN začali rozdávat/záčaly kolovat materiály-AKUZ.]
O přesáctve začali mezi účastníky rozdávat materiály.³⁸

³⁴ Další možný příklad z češtiny: Noha obyčejného smetněka se nesmětáa dotknout krajinského polckce.

³⁵ Další možný příklad z češtiny: Rusko je zemi *paradoxní*, která nesnáší a současně obdivuje vše, co je cizí.

³⁶ Další možný příklad z češtiny: Jozef Jaičk se stal vítězem letošní Velké ceny Vizovic v pojádání švestkových kvedlíka, když jich během hodiny spotřádal 121.

³⁷ V češtině se jako předložky „sponstějíci“ užiti GENITIVU:: CELKU obrová několik tučň slov a frazi jako *koncepce*, *na vřeboliti*, *na záblodě*, *pomoci*, *prosřednicovím*, *uprosřed*, *včevně*, *záččččč* ahd.; př. 9 a 10.

³⁸ Další možný příklad z češtiny: Jednotlivé aparátý jsou pomoci *radikových vlá* promojeny s počččččč.

(10) Vpervýje v kačesive *polhopravných učasnikov* meždanarodnogo soglašenija vysstupili pjannadcať byvšich sovetskich republik.

[Poprvé v pozici-L-OK phopravných účastníků-GEN mezinárodní dohody-GEN vystoupilo patnáct-NOM bývalých sovětských republik-GEN.]

V pozici *phopravných účastníků* mezinárodní dohody vystoupilo poprvé patnáct bývalých sovětských republik.³⁹

(11) Ja ljublju dětskije golosa, i mně pri etom byvajet něvyrazimo žal svojej *neodoljaščej žizni*.

[Ja-NOM miluji dětské hlasy-AKUZ a mně-DAT při tom-LOK byvá nevyjadřitelně líto svého ubíhajícího života-GEN.]

Miluji dětské hlasy a byvá mi při nich nevyřetitelně líto mého ubíhajícího života.

„Množství (něčeho)“ s GENITIV:: CELĚK může být „spuštěno“ číslovkami a dalšími kvantifikátory (př. 12), nebo se může objevit bez jakéhokoli kvantifikátoru; v tomto případě většinou znamená „nějaký“ a označuje se jako partitivní (př. 13). Navíc je s GENITIV:: CELĚK asociováno množství slov popisujících vlastnosti nebo manipulování s množstvím (*dostatoč/dostatočno*, *dost*, *ispolněnyj*, *plný*, *splněný*, *ispolnjašča*, *plnit se*, *nabirajšča*, *sbírat (se)*, *najedatšča*, *najíst se*, *požítj*, *plýtj*, *pribavjat(šča)*, *vznikat*, *přidávat*, *nbavjat(šča)*, *zmenšovat se*, *ubývat*, *čvajat*, *stáctj*; př. 14).⁴⁰

(12) Ja opozdala na pjannadcať *minut*.

[Ja-NOM jsem se opozdila na patnáct-AKUZ minut-GEN.]

Opozditla jsem se o patnáct minut.⁴¹

(13) Ja vypil čaju, kotoryj zakazal po telefonu.

[Ja-NOM jsem vypil čaje-GEN, který-AKUZ jsem objednal po telefonu-DAT.]

Vypil jsem čaj, který jsem si objednal telefonem.

(14) On nabralisja *čhrabrosti* i sprosil: počemu?

[On-NOM sebral odvahu-GEN a zeptal se: proč?]

Sebral odvahu a zeptal se: proč?⁴²

³⁹ Další možný příklad z češtiny: Cestou v pustině uprosřed skál se ozvaly výstřely a mikrobus zastavil.

⁴⁰ Srov. v češtině *přibýt*, *dolat*, *přidat*, *ubýt*, *plýtj*, *napít se*, *nacpat se*, *přejít se*.

⁴¹ Další možný příklad z češtiny: Stryčku, medal bys mi milion dolarů, abych měl něco do zedáku?

⁴² Další možný příklad z češtiny: Počet telefonátů na policii se nesnižuje, přibývá anonymů.

6.4 Genitiv:: vztahný bod

Slovní popis diagramu: prevek (malá kružnice) je v blízkosti GENITIVu:: VZTAŽNÉHO BODU (kružnice označena G).

VZTAŽNÝ BOD umísťuje prevek ve vztahu k prvku v genitivu, který slouží jako referenční bod v různých doménách. Jedním z nejčastějších užití GENITIVu:: VZTAŽNÉHO BODU jsou data sloužící jako orientační body v čase (př. 15).⁴³ Navíc existuje přes dva tučty předložek umísťujících objekty vzhledem ke GENITIVu:: VZTAŽNÉMU BODU v doménách času, prostoru, podobnosti a intelektuálních pojmů (*bez*, *bez*, *bliz*, *blízko*, *vblíz**, *pobliz*, *vblíz**, *z hlediska*, *vdol**, *podle*, *podél*, ... *popereč**, *napříč*, *posle*, *po*, *prežde*, *před*, *sverch**, *nad*, *u*, *u*, *pobliz*;⁴⁴ hvězdičky označují náznamy předložkových řází původně moutvovaných GENITIVem:: CELĚKem). Jedné předložce, *u*, *u*, by mohla být věnována samostatná kapitola, neboť vykazuje množství rozšíření a konvencionalizaci, vedle významů prostorové lokace je užívána pro významy vlastnosti a významy příčinné (př. 16).

(15) *Vozmogo avgusta* 1927 g. M. Cvetajeva pisala svojej znakomoj S. N. Andronkovoj-Galpeni.

[Osmého-GEN srpna-GEN 1927 roku-GEN M. Cvetajevová-NOM psala své známé S. N. Andronkově-Galpen-DAT.]

Osmého srpna roku 1927 M. Cvetajevová psala své známé S. N. Andronkově-Galpen(ové).⁴⁵

(16) U *dveri* sidit miss Phillips i vjažet.

[U dveří-GEN sedí Miss Phillips-NOM a plete.]

U dveří sedí Miss Phillips a plete.⁴⁶

GENITIV:: VZTAŽNÝ BOD může také signalizovat oddělenost interpretovanou jako negaci (ne nutně negaci existence něčeho, ale negaci možnosti percepce něčeho; př. 17).⁴⁷

(17) V to že vrenija v časnom sektore *nikakich zabastovok* ně bylo.

[V tenýž čas-AKUZ v soukromém sektoru-LOK žádných stávek-GEN nebylo.]

V tučz dobu v soukromém sektoru *žádné stávky* nebyly.⁴⁸

⁴³ Tento význam je také kompatibilní s předložkami *za* a *během*.

⁴⁴ V češtině srov. *blízko*, *daleko*, *okolo*, *pobliz*, *podél*, *krómě*, *vedle*, *u* and.

⁴⁵ Další možný příklad z češtiny: Pojistka mi skoro *paracitěho* tedna.

⁴⁶ Další možný příklad z češtiny: Nejraději usetím u *horičiho křhu* a poslouchám muziku.

⁴⁷ Negativní kvantifikace jako „chybění“ je v češtině nejčastěji vyjadřené předložkou *bez* (př. 17).

⁴⁸ Další možný příklad z češtiny: Česká sportistka by *bez pomoci* stánu již neexistovala.

Množství slov specificky „spouští“ negativní interpretaci GENTIVU: VZTAŽNÝ BOD (mezi nimi deficit, deficit, *lístřel(sia)*, požbyvat, *nědostavat*, chybět, nedostávat se, *nědostatok*, nedostatek, *nědostarka*, nedostatek; př. 18).⁴⁹

(18) Obyčejná naša žizn byla lišena vsej etaj raskoši, kazavšejsja tearatnoj, prednaznacenoj isključitelno dlja sčaslivoj minuty.

[Bežný náš živo-NOM byl zbaven veškerého přepychu-GEN, zdající se-GEN tearatní-INST, vyhrazenou-INST jen pro šťastnou minutu-GEN]

Náš každodenní život byl zbaven veškerého přepychu, jenž se zdál tearatní a byl vyhrazen jen pro okamžiky štěstí.⁵⁰

Vzdálenost separace v GENTIVU: VZTAŽNÝ BOD je možné dále interpretovat jako rozdílnost na škále srovnání motivující v ruštině užití srovnání s genitivem (př. 19).

(19) Общее дело должно быть выше личных интересов.

[Společná záležitost-NOM by měla být výše osobních zájmů-GEN]

Společné by mělo být nadřazeno osobním zájmům.

Tím končí náš stručný přehled ruského genitivu demonstující, jak může kognitivní lingvistika odhalit jasnou strukturu abstraktního gramatického významu a jak nám při tom umožní též ocenit maximální jednotu reprezentované jazykové kategorie.

7.0 Možné směry vývoje

Předpovídání budoucnosti je vždy nebezpečná záležitost, ale já našísti nemusím vzít všechnu zodpovědnost na sebe, neboť mnoho předpovědí bylo učiněno na setkání ICCLA loni v červenci. Shrnu a okomentuji některé trendy, které při té příležitosti naznačili kolegové.

Suzanne Kemmerová věnovala svou řeč speciálně shrnutí toho, co bylo posud dosaženo, a navržení „oblasti znalých pro výzkum pomocí kognitivních pojmů a metod“. Na předním místě jejího seznamu je sociolingvistická variantnost, jistě téma blízké srdcem slavistů, kteří se zabývají češtinou. Dlouho jsem si přála, abych našla čas pro podrobnou kognitivní analýzu české diglosie (určitě by se pro každý registru, češtinu spisovnou a mluvenou (obecnou), našly

⁴⁹ Toto užiti GENTIVU: VZTAŽNÝ BOD k vyjádření „nedostatků“ je rovněž spojeno s nagovornými slovesy, a proto je někdy neuvěřitelně „genitivem záporovým“. V mladší češtině genitiv záporový převážně přimávaně v několika ustálených frázích jako *nemám slov*, *nemohu dechu popadnout* a *není dnu*. Příležitostně je stále možné nalézt GENTIVU: VZTAŽNÝ BOD, ale častěji ve spisovně češtině než v konverzaci v češtině obecné (př. 18).

⁵⁰ Další možný příklad z češtiny: Nemí vlastně *divočiti*, abychom přišších dvacet let nežiti krásně.

prototypické prvky ve fonologii, morfologii, syntaxi i lexikonu a řada odchylek od těchto prototypů atd.; existovaly by také prototypy situací pro užití každého od těchto atd. atd.) – možná se toho ujmě někdo jiný. Všechny naše jazyky mají registru atd. atd.) v variantnosti v hovoreném jazyce, slang, tabuový jazyk a také nějaký podobný jev (variantnost v hovoreném jazyce, slang, tabuový jazyk a také náčetní variantnost), kterému by kognitivnělingvistický popis podobně prospěl. Srovnatelně, jak jsme ji kdysi znali, se dnes rozdělila a každý nový „jazyk“ si vybíral jiné jevy, s nimiž zachází jako s identifikacími charakteristikami (prototypy!) odlišujícími jej od ostatních nástupnických jazyků. Blíže přibuznými tématy na seznamu S. Kemmerové jsou bilingvismus a jazykové kontakty, obě témata jsou ve slovanských jazycích stejně relevantní (např. vliv němčiny na západoslovanské jazyky a vliv ruštiny na všechny ostatní slovanské jazyky; a současný boj běloruštiny, ukrajinštiny, baltských jazyků a jazyků Střední Asie za posílení ruskiny a znovuzískání pozice přirozených spisovných jazyků; a náhlá vlna vlivu, který má angličtina na všechny naše jazyky). Historická lingvistika představuje podobné nekončené možnosti, zejména proto, že naše jazyky jsou relativně dobře zdokumentovány, takže je mnoho materiálů, na němž je možné pracovat (iněd se nabízí sémantický vývoj gramatických kategorií, ale mohli bychom také sledovat vývoj fonologických systémů, syntaktických struktur atd.). S. Kemmerová také navrhuje osvojení cizího jazyka a učení se jazykům, což je obojí důležité pro naše role učitelů jazyků; v této souvislosti se snažím vyvořit (či spíše povzbuzovat další k jejich vytvoření) pedagogické materiály pro výuku pádového a vidového systému našich jazyků. Možnosti vývoje kognitivní lingvistiky ve službách výuky jazyků jsou rovněž v podstatě neomezené. Gramotnost a překlad jsou další dvě položky na seznamu S. Kemmerové. První (gramotnost) by mohla být cenná pro studenty, kteří sice jsou potomky či příbuznými rodilých mluvčích daného jazyka, avšak sami přijdou do našich tříd s velmi neúplnou znalostí jazyka, zejména v jeho spisovné formě. Překlad je nevyhnutelně součástí toho, co děláme, a pochopení struktury jazykových kategorií, metaforických rozšíření ap. mu může značně prospět. Ti z kolegů, kteří k překladu přistupují jako k objektu zkoumání, využijí výhody kognitivní lingvistiky na teoretičtější úrovni (viz zejména práce Elzbiety Tabakowské a jejích studentů na Jagellonské univerzitě v Krakově citované v 9.2). Pak přichází na řadu lexikografie. Je to oblast, která je sice americkými lingvisty relativně zanedbávána, ale která byla průkopnický prozkoumávána z kognitivního hlediska kolegymlavistkou Annou Wierzbickou (jejíž práce je mimořádně velmi populární v Rusku). S. Kemmerová svůj seznam uzavírá sociální psychologii, kterou ilustruje studium významu rodiných („křesťanských“) jmen (oto studium je samozřejmě v přímém rozporu s tradičním tvrzením, že jména nic neznamenají), a ukazuje, že pojmenování má tendenci přizpůsobovat se fonetickým i formálním schématům asociovaným s etnicitou, genderem a dalšími proměnnými (např. v angličtině se projevuje tendence, v jejímž rámci se mužská jména postupně stávají ženskými, např. Beverley, Lynn, Evelyn, Dale, Hilary, a příjmení jsou užívána jako rodná („křesťanská“) jména dětí

obou pohlaví, např. Logan, Tyler, Cody, Carter). Moderní rušina zazřela zejména inovace pojmenovávání osob v raných letech komunismu a značné experimenty v pojmenovávání míst a věcí pomocí zkratek. Vzniká disetace (autorou je Anne Keownová), která studuje vývoj různých zdvořilostních strategií ve slovanských jazycích (Gy versus vy, kondicionály, zápor atd.) a která užívá kognitivní model sociálních struktur motivujících tyto jevy. Sociální psychologie jistě hraje roli též při uspořádávání výše zmíněného vlivu angličtiny při opětném prosazování ne-ruských jazyků ve veřejné sféře.

Několik dalších kolegů předneslo podnětné příspěvky, které naznačují nové směry kognitivní lingvistiky. Bill Croft představil svou „radikální konstrukční gramatiku“ („radical construction grammar“) s rozsáhlými doklady z mnoha jazyků o tom, že „prakticky veškerá formálněgramatická struktura je specifická pro daný jazyk a danou konstrukci“, že existuje „konceptuální prostor, na pozadí něhož se definují konstrukční distribuční vzorce“ a že syntaktické vztahy neexistují. Toto tvrzení znamená, že veškerou syntax je možné redukovat na sémantiku – a je to ambiciózní projekt. Na druhé straně spektra byla celá tematická sekcce věnována „fonologii v kognitivní gramatice“, která se zabývala základními otázkami jako tělesné ukotvení v kognitivní fonologii, fonologická neutralizace a interakce mezi fonologií a morfológií. Kognitivně-lingvistický přístup jak v syntaxi, tak ve fonologii je pro slavisty dosti panenská půda, zatím bylo v našich jazycích uděláno jen velmi málo. Ron Langacker načrtl ve svém plenárním vystoupení cesty, jimiž by se mohla ubírat analýza diskursu z kognitivní perspektivy – a ve slovanských jazycích je dosud málo analýzy diskursu z jakékoliv perspektivy. Končně George Lakoff popsal své výzkumy neuronových sítí a to, jak se vztahují k základním principům kognitivní lingvistiky. Podrobněji prezentoval model neuronového chování vyvinutého badateli v rámci teorie kontroly pohybu/motoriky (motor control theory) a ukázal, jak souvisí s verbálním aspektem (s jednotkami pro začátek, opakování, ukončení atd.). Při prominutnosti vidu v slovesném systému našich jazyků je to zvláště plodná příležitost. Alan Cienki vytvořil průlomové práce o gestech a jazycce v angličtině a ruštině – i v této oblasti je pro další badatele mnoho místa.

Kritice řečeno, v příštích letech můžeme očekávat větší postavení kognitivní lingvistiky v mnoha směrech – a ve všech těchto oblastech mohou být příspěvky slavistů cenné.

8.0 Místo závěru

Je zřejmé, že jsem tento článek využila jako tribunu pro trochu kázání a pro zveřejnění některých svých frustrací (pokud tomu rozumím, je to součástí zadání pro psaní příspěvku, v němž mám představit svůj teoretický přístup). Ráda bych však trochu odbočila a připomněla sobě i všem ostatním, že všechny teoretické rámce, včetně kognitivní lingvistiky, jsou vystavěny na metaforyckých

modelech a že každý metaforycký model odhaluje některé pravdy a navrhuje některé otázky, zatímco jiné pravdy a jiné otázky, které bychom si mohli klást, pohládne. Jinými slovy – ani kognitivní lingvistika, ani žádný jiný teoretický rámec není všezahrnující; žádný teoretický rámec není ONA odpověď na všechny naše problémy. Některé teoretické rámce jsou „šikovnější“ než jiné, zejména při uchopování určitého problému. Kognitivní lingvistika je náhodou skutečným způsobem, jak zacházet s těmi tébasy, které mě zajímají: gramatický význam, polysémie a vývojová změna. Ale užiti jakéhokoliv teoretického rámce nám vždy zavře oči před jinými možnostmi zkoumání. Pokud nedokážeme komunikovat napříč teoriemi, riskujeme, že dopadneme jako oni tři známi slepci, kteří se setkali se slonem: jeden naje ucho a prohlásí, že slon je jako kožená plachta, jeden naje bok a prohlásí, že slon je jako zed', a třetí naje ocas a prohlásí, že slon je jako provaz. Výsledky jejich zkoumání jsou zcela nekompatibilní a oni nejsou schopni nalézt žádné společné východisko pro diskusi. Kognitivní lingvistika může pouze nabídnout jeden pohled na lingvistické hádání. Dosud jsem si tento pohled užívala a někdy se nestalo, že by z tohoto výhledového bodu už nebylo nic vidět. Rovněž jsem se snažila učinit své příspěvky co nejsrozumitelnější pro ostatní, kteří by se třeba chtěli kouknout (či se dokonce dívat dále). Občas jsem zkusoula podívat se na jazykové jevy z jiných bodů (spíše jako pozorovatel než účastník), avšak příliš často jsem ve svém výhledu viděla zbytečné mrazy. Doufáme, že tato konference a tento svazek pomůže pročísti něco z nepořádku, který se během let nahromadil, a podpořit užší vztahy a lepší komunikaci napříč různými teoretickými rámci. V budoucnosti se můžeme všichni a ve veškeré své práci vzájemně uznávat a podporovat.

9.0 Bibliografie

9.1 Některé klasické texty z kognitivní lingvistiky

- Casad, Eugene, ed. 1996. *Cognitive Linguistics in the Redwoods*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Coleman, Linda a Paul Kay. 1981. „Prototype Semantics: The English Verb *Lie*“ *Language* 57, 26–44.
- Croft, William. 1993. „The Role of Domains in the Interpretation of Metaphors and Metonymies“ *Cognitive Linguistics* 4, 335–70.
- Croft, William. v tisku. „Some Contributions of Topology to Cognitive Linguistics, and Vice Versa“ in Theo Janssen a Gisela Redeker, eds. *Foundations and Scope of Cognitive Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- de Stadler, Leon a Christoph Eyrieh, eds. *Issues in Cognitive Linguistics*. 1999. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.

- Driven, René a Margjolijn Verspoor. 1998. *Cognitive Exploration of Language and Linguistics* (= Cognitive Linguistics in Practice, Vol. 1). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Fauconnier, Gilles. 1985. *Mental Spaces*. Cambridge/London: MIT Press.
- Geurts, Dirk. 1987. „Cognitive Grammar and the History of Lexical Semantics“ in Brygidia Rudzka-Ostyn, ed. *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 647–78.
- Goldberg, Adele, ed. 1996. *Conceptual Structure, Discourse and Language*. Stanford: CSLI Publications.
- Goossens, Louis. 1990. „Metonymy: The Interaction of Metaphor and Metonymy in Expressions for Linguistic Action“ *Cognitive Linguistics* 1, 323–40.
- Johnson, Mark. 1987. *The Body in the Mind*. Chicago/London: U of Chicago Press.
- Kövecses, Zoltán a Günter Radden. 1998. „Metonymy: Developing and Cognitive Linguistic View“ *Cognitive Linguistics* 9, 37–77.
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago/London: U of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. *Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford U Press.
- Langacker, Roland W. 1990. „Subcategorization“ *Cognitive Linguistics* 1, 5–38.
- Langacker, Roland W. 1991. *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Langacker, Roland W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. II. *Descriptive Application*. Stanford: Stanford U Press.
- Lindner, Susan. 1981. *A Lexico-Semantic Analysis of Verb-Particle Constructions with UP and OUT*. Doctoral dissertation, US San Diego.
- Mervis, Carolyn a Rosch, Eleanor. 1981. „Categorization of Natural Objects“ *Annual Review of Psychology* 32, 89–115.
- Reddy, Michael. 1979. „The conduit metaphor“ *Metaphor and Thought*, A. Orthon, ed. Cambridge, 284–324.
- Rosch, Eleanor. 1973a. „Natural Categories“ *Cognitive Psychology* 4, 328–50.
- Rosch, Eleanor. 1973b. „On the Internal Structure of Perceptual and Semantic Categories“ *Cognitive Development and the Acquisition of Language*, T. E. Moore, ed. New York, 111–44.
- Rosch, Eleanor. 1978. „Principles of Categorization“ *Cognition and Categorization*, E. Rosch a B. B. Lloyd, eds. Hillsdale, 27–48.
- Rudzka-Ostyn, Brygidia, ed. 1988. *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Sweetser, Eve E. 1990. *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge U Press.
- Talmy, Leonard. 1988. „Force Dynamics in Language and Cognition“ *Cognitive Science* 12, 49–100.

- Talmy, Leonard. 1996. „Fictive Motion in Language and ‘Ception‘“ *Language and Space*, Paul Bloom a kol., eds. Cambridge/London: MIT Press.
- Tuggy, David. 1993. „Ambiguity, Polysemy, and Vagueness“ *Cognitive Linguistics* 4, 273–90.
- Ungerer, Friedrich a Hans-Jörg Schmid. 1996. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London/New York: Longman.
- Wierzbicka, Anna. 1980. *Lingua Mentalis: The Semantics of natural Language*. Sydney/New York: Academic Press.

9.2 Bibliografie kognitivnělingvistických analýz slovanských jazyků

Upozornění: Nejde o úplnou bibliografii, ani o pečlivý reprezentativní vzorek, ale pouze o soubor informací, které jsem dokázala získat ze zdrojů, které mi byly dostupné. Tato bibliografie je zcela jistě nedokonalá – autořka žádá čtenáře, aby přehléli mezeru a opomenuť. Přesto doučám, že tato bibliografie poskrme čtenaři určitý přehled o síh a houbce vřvu kognitivní lingvistiky na slavistiku.

- Anstatt, Tanja. 1998a. „Zeit“ *Motivierungen und Strukturen der Bedeutungen von Zeitbezeichnungen in slawischen und anderen Sprachen*. Specimina Philologiae Slavicae Supplementband 43. *Hamburger Arbeiten zur slavistischen Linguistik* 1.
- Anstatt, Tanja. 1998b. „Interaktion von aktionalen Verfunktionen und semantischen Kasus der Aktanten am Beispiel russischer Transitiva“ in *Linguistische Beiträge zur Slavistik aus Deutschland und Österreich* (Specimina Philologiae Slavicae, Supplementband 51), Franz Schindler, ed., 7–28.
- Anstatt, Tanja. 1997. „Polnische Deonyme: Vom Nomen Proprium zum Appellativum“ in *Linguistische Beiträge zur Slavistik aus Deutschland und Österreich* (Specimina Philologiae Slavicae, Supplementband 58), Jana Schulze a Eduard Werner, eds., 7–33.
- Anstatt, Tanja. 1998. „Verben der Bewegung und Zielaktanten im Ahrussischen“ in *Slavistische Linguistik 1997* (= Slavistische Beiträge 375), Tilman Berger a Jochem Raecke, eds., 9–28.
- Anstatt, Tanja. 1999. „Die Entwicklung von Verb-Aktanten-Kombinationen vom Alt- zum Neunslawischen“ in *Entwicklungen in slawischen Sprachen* (= Specimina Philologiae Slavicae 66, Hamburger Arbeiten zur slavistischen Linguistik 7), Tanja Anstatt, ed., 7–40.
- Apresjan, Ju. D. 1986. „Deiksis v leksike i grammatike i naivnaja model mira“ *Semiotika i informatika* 28.
- Apresjan, Ju. D. 1995a. „Obraz čeloveka po dannym jazyka: popyka sistemnogo opisanija“ *Toprosy jazykoznanija* 1, 37–67.
- Apresjan, Ju. D. 1995b. *Izbrannnye rudy, t. 2. Integratnoje opisanije jazyka i sistematija leksikografija*. Moskva: Jazyki russskoj kultury.

- Apresjan, Ju. D. a V. Ju. Apresjan. 1993. „Metafora v semantičeskóm predstavleniji emocij“ *Voprosy jazykoznanija* 3, 27–35.
- Arutjunova, Nina D. 1997. „Vremja: modeli i metafory“ in Nina D. Arutjunova a T. J. Janko, eds. *Logičeskij analiz jazyka: jazyk i vremja*. Moskva: Indrik, 51–61.
- Arutjunova, Nina D. 1998. *Jazyk i mir čeloveka*. Moskva: Jazyki russkoj kultury.
- Baranov, A. N., Vladimir A. Plungian, a Jekaterina V. Rachitina. 1993. *Putevoditel' po diskursivnym slovom russkogo jazyka*. Moskva: Pomovskij i partnery.
- Barcz, Agnieszka. 1996. *Imagination in Grammar. The Function of Metaphor in Selected Theories of Grammar and their Translation*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, diplomová práce (MA).
- Bergelson, M. B. 1998. „Sostojanie lica v russkom jazyke“ in *Jazyk afrika juže*, V. F. Vydin a Aleksandr A. Kibrik, eds. Sankt Peterburg & Moskva: Evropejskij dom, 53–66.
- Bergelson, M. B. 1999. „Kognitivnyje mehanizmy čerez priznu praktičeskogo ovladenija jazykom“ *Věstnik MGU. Serija 19. Lingvistika i mežkulturnaja komunikacija*, 36–53.
- Biel, Lucia. 1998. *Cognitive Analysis of Distance in Language. A Case Study of Kazuo Ishiguro's The Remains of the Day and its Polish Translation (U schyłku dnia by Jan Rydycki)*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, diplomová práce (MA).
- Bulygina, T. V. a A. D. Šmelev. 1997. *Jazykovaja konceptualizacija mira (na materiale russkoj grammatiki)*. Moskva: Jazyki russkoj kultury.
- Černějko, Ljudmila O. 1997. *Lingvo-filosofskij analiz abstraktnogo imeni*. Moskva: MGU.
- Cienki, Alan. 1989. *Spatial Cognition and the Semantics of Preposition in English, Polish, and Russian* (Slavistische Beiträge 237). München: Sagner.
- Cienki, Alan. 1992. „A Cognitive Semantic Approach to Russian and Polish Casual Constructions“ in *For Henry Kucera: Essays in Slavic Philology and Computational Linguistics*, Andrew Mackie, Tanya McAuley a Cynthia Simmons, eds. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 73–93.
- Cienki, Alan. 1993. „Experiences, Possessors, and Overlap Between Russian Dative and u + Genitive“ *Proceedings of the Nineteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley: Berkeley Linguistics Society, 76–89.
- Cienki, Alan. 1995a. „19th and 20th Century Theories of Case: A Comparison of Localist and Cognitive Approaches“ *Historiographia Linguistica* 22, 123–62.

- Cienki, Alan. 1995b. „The Semantics of Possessive and Spatial Constructions in Russian and Bulgarian: A Comparative Analysis in Cognitive Grammar“ *Slavic and East European Journal* 39, 73–114.
- Cienki, Alan. 1996. „Sovremennye kognitivnyje podchody k semantike: schodstva i različija v teorijach i celjach“ *Voprosy Jazykoznanija* 2, 68–78.
- Cienki, Alan. 1997. „Semantika v kognitivnoj lingvistike“ in *Fundamentalnye napravlenija sovremennoj amerikanskoj lingvistiki*, Andrej A. Kibrik, Irina M. Kobozeva a Irina A. Sekerina, eds. Moskva: MGU, 340–69.
- Cienki, Alan. 1998a. „Slavic Roots for Straight and Bent: Experiential Gestalts, Conceptual Metaphors, and Cultural Models as Factors in Semantic Change“ in *American Contributions to the Twelfth International Congress of Slavists*, Alan Timberlake, ed. Bloomington, IN: Slavica, 298–313.
- Cienki, Alan. 1998b. „STRAIGHT: An Image Schema and its Metaphorical Extensions“ *Cognitive Linguistics* 9, 107–49.
- Cienki, Alan. 1999a. „Metaphors and Cultural Models as Profiles and Bases“ in *Metaphor in Cognitive Linguistics*, Ray Gibbs a Gerard Steen, eds. Amsterdam: John Benjamins, 189–203.
- Cienki, Alan. 1999b. „The Strengths and Weaknesses of the Left/Right Polarity in Russian: Diachronic and Synchronic“ „Analyses“ in *Contributions in Cognitive Linguistics: Papers Read at the Third International Cognitive Linguistics Conference, Belgium*, Leon de Stadler, ed. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 299–329.
- Ciancy, Steven J. 1998. *Have and Have-nots: A Look at the Relationship between HAVE and BE in Russian*. UNC-CH, diplomová práce (MA).
- Ciancy, Steven J. v tisku. *The Chair of BEING and HAVING in Slavic*. UNC-CH, disrtace (Ph.D.).
- Dąbrowska, Ewa. 1987. *The Semantics of Case*. Uniwersytet Gdańsk, diplomová práce (MA).
- Dąbrowska, Ewa. 1991. „The Case for Case Resurrected“ *Linguistica Silesiana* 13, 7–37.
- Dąbrowska, Ewa. 1992a. „O tak zwanym datiwie konwencjonalnym, czyli o znaczeniu form pozbawionych znaczenia“ *Poradnik Językowy* 9–10, 643–51.
- Dąbrowska, Ewa. „Potoczność w służbie semantyki – językowy model relacji przestrzennych w plonie“ *Język a kultura* 5, Potoczność w języku i kulturze, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.
- Dąbrowska, Ewa. 1993. „O językowej idealizacji świata“ *Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique* XLIX, 35–42.
- Dąbrowska, Ewa. 1994a. „Nominative and Dative Experiences. Two Folk Theories of the Mind“ *Linguistics* 32, 1029–54.
- Dąbrowska, Ewa. 1994b. „Some English Equivalents of Polish Dative Constructions“ *Papers and Studies in Contrastive Linguistics* 29, 105–21.

- Dąbrowska, Ewa. 1994c. „Radial Categories in Grammar: The Polish Instrumental Case” *Linguistica Silesiana* 15.
- Dąbrowska, Ewa. 1995a. „How to Talk about Bodily Experience: The Role of Construal in Determining the Choice of Case Category” in *A Celebration of Donald Prie’s Contribution to Polish Studies*, Rosemary Hunt a Ursula Phillips, eds. Nottingham: Astra Press, 23–35.
- Dąbrowska, Ewa. 1995b. *The Semantics of the Polish Dative*. Uniwersytet Gdański, disertacja (Ph.D.).
- Dąbrowska, Ewa. 1996. „The Linguistic Structuring of Events: A Study of Polish Perfectivizing Prefixes” in *The Construal of Space in Language and Thought*, René Dirven a Martin Putz, eds. Berlin: Mouton de Gruyter, 467–90.
- Dąbrowska, Ewa. 1997. *Cognitive Semantics and the Polish Dative*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Danaher, David S. 1995. *The Expression of Habituality in Czech*. Brown University, disertacja (Ph.D.).
- Danaher, David S. 1996. „A Semiotic Approach to the Semantics of Czech Habitual Verbs” *Slavic and East European Journal* 40, 118–33.
- Danaher, David S. 1998a. „The Function of Pain in Tolstoy’s The Death of Ivan Ilich” *Tolstoy Studies Journal* 10, 20–28.
- Danaher, David S. 1998b. „Peirce’s Semiotic and Conceptual Metaphor Theory” *Semiotica* 119, 171–207.
- Danaher, David S. 1999. „Iteration and the Peircean Habit” in *The Peirce Seminar Papers: Essays in Semiotic Analysis* 4, Michael Shapiro, ed. NY: Berghahn Books, 563–87.
- Doleschal, Ursula. 1995. „Ginnuszuweisung im Russischen. Ein kognitives Assoziationsmodell” in *Linguistische Beiträge zur Slavistik aus Deutschland und Österreich. Wiener Slavistischer Almanach Sonderband 37*, Uwe Junghanns, ed., 75–96.
- Doleschal, Ursula. v tisku. „Gender Assignment Revisited” in *Gender in Grammar and Cognition: I. Approaches to gender, II. Manifestations of Gender (Trends in Linguistics. Studies and Monographs)*, Barbara Unterbeck a Matti Rissanen, eds. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Doleschal, Ursula. v tisku. *Genus als grammatische und textlinguistische Kategorie. Eine kognitiv-funktionalistische Untersuchung des Russischen*. München: Lincom Europa.
- Fratic, Susan. 1992. *A Study of Animacy in Czech and Russian*. UNC-CH, diplomová práce (MA).
- Gorska, Elżbieta, ed. 1993. *Images from the Cognitive Scene*. Kraków: TAIWP.
- Haberka, Ewa. 1999. *Metaphors in the Language of Press: An Analysis of Selected Polish and English Metaphors Referring to the Zippervgate Scandal*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, diplomová práce (MA).
- Haspelmath, Martin. 1997a. *Indefinite pronouns*. Oxford: Oxford University Press.
- Haspelmath, Martin. 1997b. *From Space to Time: Temporal Adverbials in the World’s Languages*. München: Lincom Europa.
- Isakian, I. L. 1999. „Prostranstvennyje predlogi i alternativnyje mify čeloveka” in *Logičeskij analiz jazyka: Obraz čeloveka v kulturne i jazyke*, Nina D. Aruĭjunova, ed. Moskva: Indrik.
- Jakovenko, J. B. 1999. „Serdec, duš, duch v anglijskoj i německoj jazykovych kartinach mira (Opyt rekonstrukcii koncepcij)” in *Logičeskij analiz jazyka. Obraz čeloveka v kulturne i jazyke*, Nina D. Aruĭjunova, I. B. Levontina, eds. Moskva: Indrik.
- Janda, Laura A. 1985. „The Meaning of Russian Verbal Prefixes: Semantics and Grammar” in *The Scope of Slavic Aspect*, (UCLA Slavic Studies, vol. 12), Michael Flier a Alan Timberlake, eds. Columbus, Ohio: Slavica, 26–40.
- Janda, Laura A. 1986. *A Semantic Analysis of the Russian Verbal Prefixes ZI-, PERE-, DO- and OT-* (= *Slavistische Beiträge*, Band 192). München: Otto Segner.
- Janda, Laura A. 1998a. „Pragmatic vs. Semantic Uses of Case” in *Chicago Linguistic Society 24-1: Papers from the Twenty-Fourth Regional Meeting*, Diane Brentari a kol., eds. Chicago: U of Chicago Press, 189–202.
- Janda, Laura A. 1998b. „The Mapping of Elements of Cognitive Space onto Grammatical Relations: An Example from Russian Verbal Prefixation” in *Topics in Cognitive Linguistics*, Brygida Rudzka-Ostyn, ed. Amsterdam: John Benjamins, 327–43.
- Janda, Laura A. 1990. „The Radial Network of a Grammatical Category – its Genesis and Dynamic Structure” *Cognitive Linguistics* 1, 269–88.
- Janda, Laura A. 1993a. „The Shape of the Indirect Object in Central and Eastern Europe” *Slavic and East European Journal* 37, 533–63.
- Janda, Laura A. 1993b. „Cognitive Linguistics as a Continuation of the Jakobsonian Tradition: the Semantics of Russian and Czech Reflexives” in *American Contributions to the Eleventh International Congress of Slavists in Bratislava*, Robert A. Maguire a Alan Timberlake, eds. Columbus: Slavica, 310–19.
- Janda, Laura A. 1993c. *A Geography of Case Semantics: The Czech Dative and the Russian Instrumental* (= *Cognitive Linguistics Research*, v. 4). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Janda, Laura A. 1994. „The Spread of Athematic 1sg -m in the Major West Slavic Languages” *Slavic and East European Journal* 38, 90–119.
- Janda, Laura A. 1995. „The Ordering of Events Introduced by Czech *az* and *než*” in *Proceedings of LP’94*, Bohumil Palek, ed. Praha: Charles U. Press, 340–56.

- Janda, Laura A. 1996a. *Back from the Brink: a Study of How Relic Forms in Languages Serve as Source Material for Analogical Extension* (= *LINCOM Studies in Slavic Linguistics* 01). München/Newcastle: Lincom Europa.
- Janda, Laura A. 1996b. „Figure, Ground, and Animacy in Slavic Declension“ *Slavic and East European Journal* 40, 325–55.
- Janda, Laura A. 1996c. „Unpacking Marketedness“ in *Linguistics in the Redwoods: The Expansion of a New Paradigm in Linguistics*, Eugene Casad, ed. Berlin: Mouton de Gruyter, 207–33.
- Janda, Laura A. 1997a. „Russkije glagolnyje prstavki. Semantika i grammatika (= translation into Russian of „The Meaning of Russian Verbal Prefixes: Semantics and Grammar“)“ in *Glagolnaja prefiksacija v ruskom jazyke*, M. Kronhauz a D. Pajdar, eds. Moskva: Russkije slovari, 49–61.
- Janda, Laura A. 1997b. „Implementation of the FIGURE-GROUND Distinction in Polish“ in *Lexical and Syntactic Constraints and the Construction of Meaning* (Current Issues in Linguistic Theory 150), Keedong Lee, Eve Sweetser a Marjolijn Verspoor, eds. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 149–63.
- Janda, Laura A. 1998a. „Linguistic Innovation from Defunct Morphology: Old Dual Endings in Polish and Russian“ in *American Contributions to the Twelfth International Congress of Slavist*, Robert A. Maguire a Alan Timberlake, eds. Bloomington, IN: Slavica, 431–43.
- Janda, Laura A. 1998b. „Back Matter for Czech Reader“ *Czech Language News* 10, 6–9.
- Janda, Laura A. 1998c. „Constructing GIVE, HAVE, and TAKE in Slavic“ in *The Linguistics of Giving* (= Typological Studies in Language 36), John Newman, ed. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 249–65.
- Janda, Laura A. 1999a. „Whence Virility? The Rise of a New Gender Distinction in the History of Slavic“ in *Slavic Gender Linguistics*, Margaret H. Mills, ed. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 201–28.
- Janda, Laura A. 1999b. „Categorization and Analogical Change: The Case of Ahematic 1sg -m in the Slavic Languages“ in *Contributions in Cognitive Linguistics: Papers Read at the Third International Cognitive Linguistics Conference, Belgium*, Leon de Stadler, ed. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 75–95.
- Janda, Laura A. 1999c. „Peircean Semiotics and Cognitive Linguistics: a Case Study of the Russian Genitive“ in *The Peirce Seminar Papers*, Michael Shapiro, ed. New York/Oxford: Berghahn Books, 441–66.
- Janda, Laura A. v tisku. „From Number to Gender, from Dual to Virile: Bridging Cognitive Categories“ in *Lexical and Grammatical Classification: Some of Different?*, Yishai Tobin a Ellen Contini-Morava, eds. Amsterdam: John Benjamins.
- Janda, Laura A. v tisku. „From TORT to TuRiTRuT: Prototype Patterning in the Spread of Russian N(A)pl -ǫ“ in a festschrift for Dean Stoddard Worth, Leon Fender a John Dingley, eds.
- Janda, Laura A. v tisku. *The Case Book for Russian*. A companion CD-ROM will be co-authored with Steven J. Clancy.
- Janko, T. J. 1994. „Kognitivnyje strategiji v reči: komunikativnaja struktura ruskich intruduktivnyh predložnij“ *Voprosy jazykoznanija* 6, 37–59.
- Johansen, Gøril. 1999. *Kak eller instrumentalis? Forholder mellom kak og instrumentalis i sammenligninger og predikativer. En semantisk analyse*. Universia Tromsø, dissertace (kand. philol.).
- Keown, Anne. 1999. *Polite Pronouns in Russian and Czech. Metaphorical Motivations for their Origin and Usage*. UNC-CH, diplomová práce (MA).
- Kibrick, Aleksandr J. 1995. „Sovremennaja lingvistika: okuda i kuda?“ *Vestnik MGU. Serija 9. Filologija*, 93–103.
- Kibrick, Aleksandr J. 1996. „Svjazannoje upotreblenije leksemy SAM v ruskom jazyke (sistemno-kognitivnyj analiz)“ in *Russistika. Slavistika. Indoevropeistika*, A. A. Gippius, T. M. Nikolajevna a V. N. Toporov, eds. Moskva: Indrik, 494–509.
- Kibrick, Aleksandr J. 1999. „Jazykovaja forma kak otrazhenije kognitivnoj struktury (svideitelstva ajutorskogo jazyka)“ in *Trudy Meždunarodnogo seminara Dialog '99 po kompjutérnoj lingvistike i jejo priloženijam. Tom I. Teoretičeskije problemy*, A. S. Narijana, ed. Tarusa: Asociacija iskusstvennogo intelekta Rossijskogo NII iskusstvennogo intelekta, 110–23.
- Kibrick, Aleksandr J. a J. A. Bogdanova. 1995. „SAM kak operator korekciji ozidannij adresata“ *Voprosy jazykoznanija* 3, 28–47.
- Kibrick, Andrej A. 1997. „Modelirovanije mnogofaktornogo processa: vybor referencialnogo sredstva v ruskom diskurse“ *Vestnik MGU. Serija 9. Filologija*, 94–105.
- Kobozeva, Irina M. 1993. „Mysl i ideja na foně kategorizacii mentalnyh imen“ in *Logičeskij analiz jazyka. Mentalnyje dějstvija*, Nina D. Arjunova, ed. Moskva: Nauka, 95–104.
- Kobozeva, Irina M. 1997. „Kak my opisывajem prostranstvo, kotoroje vidim: kompozicionnyje strategiji“ in *Trudy Meždunarodnogo seminara Dialog '97 po kompjutérnoj lingvistike i jejo priloženijam*, A. S. Narijana, ed. Moskva: Nauka, 132–35.
- Kobozeva, Irina M. 1999. „O kritérijach illokutivnoj samostojatelnosti častěj složnogo predloženija“ in *Trudy Meždunarodnogo seminara Dialog '99 po kompjutérnoj lingvistike i jejo priloženijam. Tom I. Teoretičeskije problemy*, A. S. Narijana, ed. Tarusa: Asociacija iskusstvennogo intelekta Rossijskogo NII iskusstvennogo intelekta, 133–37.
- Kobozeva, Irina M. a N. I. Laufer. 1988. „Ob odnom sposobe kosvennogo informovanija“ *Serija literatury jazyka* 47, 462–70.

- Koniczna, Magdalena. 1995. *How Can Cognitive Linguistics Account for the Polish Translation of Ogden Nash's Poetry?* Kraków: Uniwersytet Jagielloński, diplomová práce (MA).
- Kopčevskaia, M. N. a Jekaterina V. Rachilina. 1999. „S samymi teplymi čuvstvami (po gorjačim sledam Stokgolmskoj ekspedicii)“ in *Tipologija i teorija jazyka: ot opisanija k objasneniju (K 60-letiju A. J. Kibrika)*, Jekaterina V. Rachilina a Ja.G. Těstělec, eds. Moskva: Jazyki russkoj kultury, 462–87.
- Košalev, A. D. 1997. „Narečije seičas (jadro i prototyp)“ in *Logičeskij analiz jazyka: Jazyk i vremja*, Nina D. Arutjunova a T. J. Janko, eds. Moskva: Indrik, 241–52.
- Kračevenko, Natalja N. 1998. „Kognitivno-semantičeskij analiz glagolov sidet, stojat i ležat“ *Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 9. Filologija*, 62–72.
- Krejdlin, Grigori J. 1990. „Někotoroje puti i typy metafornizacii slov v jazyke“ in *Logičeskij analiz jazyka. Točëstvo i podobije, srovněnije i identifikacija*, Nina D. Arutjunova, ed. Moskva: Nauka, 124–39.
- Krejdlin, Grigori J. 1991. „Memoničeskij perenos i uslovija jęgo realizacii“ in *Metody formalne v opise jęzkov stovianičkich*, Z. Saloni, ed. Biatystok: UW, 185–93.
- Krejdlin, Grigori J. „Cel i prednaznačenie“ in *Logičeskij analiz jazyka. Modeli dějstvija*, Nina D. Arutjunova a N. K. Rjabceva, eds. Moskva: Nauka, 23–30.
- Krejdlin, Grigori J. 1994a. „Taksonomija, norma, ocenka“ in *Žnak. Sbornik statij po lingvistike, semiotike i poetike*, V. I. Belikov, J. V. Muravenko, N. V. Petrov, eds. Moskva: Russkij učebnyj cent, 19–26.
- Krejdlin, Grigori J. 1994b. „Golos, gološovyje priznaki i ocenka reči“ in *Logičeskij analiz jazyka. Jazyk rečevych dějstvij*, Nina D. Arutjunova, ed. Moskva: Nauka, 141–53.
- Krejdlin, Grigori J. 1994c. „Metafora semantičeskich prostranstv i značenie predloga“ *Voprosy jazykoznanija* 3, 19–27.
- Krejdlin, Grigori J. 1996. „Stereotypy vozrastia“ *Wiener Slavistischer Almanach* 37, 207–18.
- Krejdlin, Grigori J. 1997. „Vremja skvoz prizmu vremennyh predlogov“ in *Logičeskij analiz jazyka. Jazyk i vremja*, Nina D. Arutjunova a T. J. Janko, eds. Moskva: Indrik, 139–51.
- Krejdlin, Grigori J. 1999a. „Golos i ton v kulture i jazyke“ in *Jazyk o jazyke*, Nina D. Arutjunova, ed. Moskva: Indrik.
- Krejdlin, Grigori J. 1999b. „Nacionalnoje i universalnoje v semantike žęstia“ in *Logičeskij analiz jęstvennogo jazyka. Obraz čeloveka v kulture i jazyke*, Nina D. Arutjunova a I. V. Levontina, eds. Moskva: Indrik, 170–85.
- Krejdlin, Grigori J. 1999c. „Proksemika i povedenie čeloveka v dialoge“ in *Trudy Meždunarodnogo seminara Dialog '99 po kompjuťernoj lingvistike i jejo prilozženijam. Tom I. Teoretičeskie problemy*, A. S. Narčijana, ed. Tarusa: Assoциация iskusstvennogo intellekta Rossijskogo NI iskusstvennogo intellekta, 144–50.
- Krejdlin, Grigori J. 1999d. „The Russian Body Language and Russian Phraseology: A Comparative Cognitive and Linguistic Analysis“ in Valerij D. Solovjev *Obščobka teksta i kognitivnye tehnologii/Text Processing and Cognitive Technologies 3*. Puščino: GUP VTIL, 82–91.
- Krejdlin, Grigori J. 1999e. „Verbalnaja komunikacija v jejo sootnošenii s nęverbalnoj“ in Andrej J. Kibrik, Jekaterina V. Rachilina a Ja G. Těstělec *Tipologija i teorija jazyka: Ot opisanija k objasneniju. K 60-letiju A. J. Kibrika*. Moskva: Jazyki russkoj kultury, 580–90.
- Krongauz, Maksim A. 1994. „Verbs and Prefixes: the Grammar of Combinability“ *Semiotika i informatika* 34, 32–57.
- Krongauz, Maksim A. 1998. *Prstavki i glagoli v russkom jazyke: semantičeskaja grammatika*. Moskva: Jazyki russkoj literatury.
- Kusova, Galina I. 1997. „Modeli semantičeskoj derivacii: semantičeskaja paradigma glagolov sposoba“ in *Trudy Meždunarodnogo seminara Dialog '97 po kompjuťernoj lingvistike i jejo prilozženijam*, A. S. Narčijanka, ed. Moskva: Nauka.
- Kusova, Galina I. 1999. „Perceptivnyje sobytija: učastniki, nabljudateli, lokusy“ in *Logičeskij analiz jazyka. Obraz čeloveka v kulture i jazyke*, Nina D. Arutjunova a I. B. Levontina, eds. Moskva: Indrik.
- Lęwandowska-Tomaszczyk, Barbara 1996. *Depth of Negation: A Cognitive Study*. Łódz: Łódz University Press.
- Lęwandowska-Tomaszczyk, Barbara, ed. 1998. *Lexical Semantics. Cognition and Philosophy*. Łódz: Łódz University Press.
- Ijaševskaja, Olga Nikolajeva. 1999. *Nęstannarnoje čistlovoje povedenje russkich suščestvitelnyh*. All-Russian Institute for Scientific and Technical Information, abstrakt disertace.
- Ljutičkova, Jekaterina A. 1998. *Intensifikatory i tipologija reflektivn. MGU, abstrakt disertace.*
- Mirkovska, Lijana. 1994. „On se Constructions in Macedonian“ in *Indiana Slavic Studies 7*, George Fowler a kol., eds., 136–45.
- Mirkovska, Lijana. 1995a. „Za psevdo-pasivnite konstrukcii so „se“ vo Makedonskiot jazik“ in *Vtor naučen sobir na mladi makedonisti*, L. Minova-Gurkova a kol., eds. Skopje: Filoški fakultet, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij, 31–38.
- Mirkovska, Lijana. 1995b. *Ektivizacijite na makedonskite „se“ konstrukcii vo angliškot jazik*. Univerzitet Sv. Kiril i Metodij, diplomová práce (MA).
- Mirkovska, Lijana. 1997. „Konstrukcijite so predlogot „od“ i agensnot predloški objekti vo makedonskiot jazik“ in *Tret naučen sobir na mladi*

- makedonisti, Z. Cvetkovski a kol., eds. Skopje: Filozofski fakultet Blaže Koneski, 19–30.
- Mirkovska, Lilijana. 1998a. „The „se“ Passive in Macedonian Compared to the Neighbouring Slavic Languages“ *Studia linguistica polono-meridiano-slavica* 9, 47–60.
- Mirkovska, Lilijana. 1998b. „Za dekluzivnité „se“ konstrukcii vo makedonskiot jazik“ *Makedonski jazik* XI V–XLVII, Skopje: Institut za makedonski jazik „Kriso Misirkov“, 239–308.
- Neset, Tore. 1994a. *Russian Stress. Stress as an Inflectional Formative in Russian Noun Paradigms and Bybee's Cognitive Morphology* (= Oslo-Russian Noun Paradigms and Bybee's Cognitive Morphology, studies in språkvitenskap 9), Oslo: Novus Press.
- Neset, Tore. 1994b. „A Feature-Based Analysis of Russian Declension and Cognitive Grammar“ in *Oslo Contributions to the 13th Meeting of Nordic Slavists* (= Meddelelser fra Slavisk-baltisk avdeling 70), Kjetil Rå Hauge a kol., eds. Oslo: Meddelelser, 37–52.
- Neset, Tore. 1997. „Russian n-drop Verbs, Radial Categories and Cognitive Grammar“ *Nordlyd* 25, 91–97.
- Neset, Tore. 1998. *Russian Conjugation Revisited. A Cognitive Approach to Aspects of Russian Verb Inflection* (= Tromsø Studies in Linguistics 19), Oslo: Novus Press.
- Neset, Tore a Hans-Olav Enger. 1999. „The Value of Cognitive Grammar in Typological Studies: the Case of Norwegian and Russian Passive, Middle and Reflexive“ *Nordic Journal of Linguistics* 1, 27–59.
- Padučeva, Jelena V. 1998. „Paradigma reguljarnoj mnogoznačnosti glagolov zvuka“ *Voprosy jazykoznanija* 5.
- Padučeva, Jelena V. 1999a. „Metonimieskije i metaforičeskije perenosy v paradigmne zanečeni glagola NAZNAČIT“ in *Tipologija i teorija jazyka: ot opisanija k objasneniju* (k 60-letiju A. J. Kibrik), Jekaterina V. Račhina a Ja. G. Tesičec, eds. Moskva: Jazyki ruskoj kulturny, 488–502.
- Padučeva, Jelena V. 1999b. *Prostranstvo v običaj vremen i naoborot* (k tipologiji metonimieskich perenosov). MS.
- Pastich, Agnieszka. 1991. *Cognitive Analysis of Space Metaphors in the Language of American and Polish Press*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, diplomová práce (MA).
- Pečzal'ska, Joanna. 1994. *The Diachronic Development of the Radial Category of English Ask in Comparison with the Changes in the Meaning of the Corresponding Polish Verbs of Speaking*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, diplomová práce (MA).
- Plungjan, Vladimir A. 1998. „VREMJA i VREMENA: k voprosu o kategorii čisla“ in *Logičeskij analiz jazyka: Jazyk i vremja*, Nina D. Arutjunova a T. J. Janko, eds. Moskva: Indrik, 158–69.
- Plungjan, Vladimir A. a Jekaterina V. Račhina. 1990. „Sirkonstany v tolkovanii?“ in *Menacny formale v opise jazykov slovianskich*, Z. Saloni, ed. Białystok: UW, 201–10.
- Plungjan, Vladimir A. a Jekaterina V. Račhina. 1993. „BEZLUMIE kak leksiko-grafičeskaja problema (k analizu prilagatelnyh bezumnyj i sumasščedij)“ in *Logičeskij analiz jazyka: Mentalnye dejstva*, Nina D. Arutjunova a N. K. Riabčeva, eds. Moskva: Nauka, 120–26.
- Plungjan, Vladimir A. a Jekaterina V. Račhina. 1996. „Tušat – tušat – ne potušat: grammatika odnoj glagolnoj konstrukcii“ in *Issledovanija po glagolu v slavyanskich jazykach: Glagolnaja leksika s točki zrenija semantiki slovoobrazovanija, grammatiki*, V. Zmarzer, J. V. Petrušina, eds. Moskva: Filologija, 106–15.
- Plungjan, Vladimir A. a Jekaterina V. Račhina. 1996a. „S čisto ruskoj akkuratnošću: k voprosu ob označeniji nekotoryh stereotipov v jazyke“ *Moskovskij lingvističeskij žurnal* 2, 340–51.
- Plungjan, Vladimir A. a Jekaterina V. Račhina. 1996b. „Polisemija služebnyh slov: predloži čerez i skvoz“ *Rusistika segodnja* 3, 1–17.
- Plungjan, Vladimir A. a Jekaterina V. Račhina. 1998. „Paradoksy valentnošči“ *Semiotika i informatika* 36, 108–19.
- Pojakov, Vladimir N. 1999. *K kognitivnoj modeli russkogo galgola*. MS.
- Račhina, Jekaterina V. 1989a. „K osnovanijam lingvističeskoj mereologii“ *Semiotika i informatika* 30, 75–79.
- Račhina, Jekaterina V. 1989b. „Po povodu „konceptualnogo analiza“ A. Vezhickoj“ in *Jazyk i kognitivnaja dejatel'nost'*, R. M. Frumkina, ed. Moskva: Ijaz AN SSSR, 46–51.
- Račhina, Jekaterina V. 1991. „Prilagatelnyje skvoz prizmu suščestvitelnyh i vice versa“ *NTJ* 2: 9, 26–28.
- Račhina, Jekaterina V. 1992. „Leksičeskije značenije i kommunikativnaja struktura“ *NTJ* 2: 6, 27–30.
- Račhina, Jekaterina V. 1995a. „Semantika razmera“ *Semiotika i informatika* 34, 58–81.
- Račhina, Jekaterina V. 1995b. „O cvetnom i bescvetnom“ *Rusistika segodnja* 1, 50–69.
- Račhina, Jekaterina V. 1996a. „Semantika possessivnosti i vopros (o ruskoj leksemie čej)“ *NTJ* 2: 4, 21–26.
- Račhina, Jekaterina V. 1996b. „Arbiturnityje konstrukcii s russkimi prilagatelnyimi razmera: dva časnyh slučajaja“ *NTJ* 2: 11, 31–35.
- Račhina, Jekaterina V. 1996c. „Possesivnost' i vopros“ in *Teorija funkcionalnoj grammatiki: lokalivnost', bytijnost', posesivnost', obustvovlennost', A. V. Bondarko*, ed. Sankt Peterburg: Nauka, 27–51.
- Račhina, Jekaterina V. 1997a. „Okrešlenie vymyrtarov części ciała w języku rosyjskim“ in *Semantyczna struktura słownictwa i wypowiedzi*, Renata Grzegorzczkova a Zofja Zaron, eds. Warszawa: UW, 91–95.

- Rachlina, Jekaterina V. 1997b. "Osnovnyje ideji kognitivnoj semantiki" in *Fundamentalnyje napravlenija sovremennoj amerikanskoj lingvistiky*, Andrej A. Kibrik a kol., eds. Moskva: MGU, 370-89.
- Rachlina, Jekaterina V. 1997c. "O starom: aspektualnyje charakteristiki predmetnych imen" in *Logičeskij analiz jazyka: Jazyk i vremja*, Nina D. Arutjunova a T. J. Janko, eds. Moskva: Indrik, 201-07.
- Rachlina, Jekaterina V. 1998a. "Kognitivnaja semantika: istorija, personaliti, ideji, rezultaty" *Semiotika i informatika* 36, 274-323.
- Rachlina, Jekaterina V. 1998b. "V. Meždunarodnaja konferencija po kognitivnoj lingvistike (obzor)" *Voprosy jazykoznanija* 5, 121-23.
- Rachlina, Jekaterina V. 1998c. "Semantika russkich pozicionnyh predikatov: stojat', ležat', sidet' i viset'" *Voprosy jazykoznanija* 6, 69-80.
- Rozina, Raissa. 1998. "Meaning Definitions and Grammatical Properties of Predicates: Russian Verbs of Possession" in *The Structure of the Lexicon in Functional Grammar*, Hella Olbertz, Kees Hengeveld a Jesús Sánchez García, eds. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 85-95.
- Rozina, Raissa. v tisku. "Konceptualnyje struktury i jazykovyje pravila poroždenija značenij: glagoly dvizenija vizit" in *Jazyk. Kultura. Gumanitarnoje znanije*. Moskva.
- Rudzka-Ostyn, Brygida, ed. 1988. *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Rudzka-Ostyn, Brygida. 1988. "Semantic Extensions into the Domain of Verbal Communication" in *Topics in Cognitive Linguistics*, Brygida Rudzka-Ostyn, ed. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 507-53.
- Rudzka-Ostyn, Brygida. 1989. "Prototypes, Schemas, and Cross-Category Correspondences: The Case of *Asik'*" *Linguistics* 27, 613-61.
- Rudzka-Ostyn, Brygida. 1992. "Case Relations in Cognitive Grammar: Some Reflexive Uses of the Polish Dative" *Leuvense Bijdragen* 81, 327-73.
- Rudzka-Ostyn, Brygida. 1993. "Introduction" in *Conceptualizations nad Mental Processing in Language*, R. Geiger a Brygida Rudzka-Ostyn, eds. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 1-20.
- Rudzka-Ostyn, Brygida. 1994. "Metaphor, Schema, Invariance: The Case of Verbs of Answering" in *Perspectives on English*, K. Carlson, K. Davids a Brygida Rudzka-Ostyn, eds. Leuven & Paris: Peeters, 408-47.
- Rudzka-Ostyn, Brygida. 1995a. "Metaphor, Schema, Invariance: The Case of Verbs of Answering" in *Metaphors, Metonymy and Linguistic Action in a Cognitive Perspective*, Brygida Rudzka-Ostyn a kol., eds. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 205-50.
- Rudzka-Ostyn, Brygida. 1995b. "Case and Semantic Roles" in *Handbook of Pragmatics 1995 Installation*, J. Verschueren, J.-O. Östman a J. Blommaert, eds. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Rudzka-Ostyn, Brygida. 1996. "The Polish Dative" in *The Dative. Descriptive Studies*, W. Van Belle & W. Van Langendonck, eds. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 341-94.
- Rudzka-Ostyn, Brygida, Paul Ostyn a P. Godin. 1991. *Woordkunst*. Brussels: Plantyn-Kluwer.
- Rudzka-Ostyn, Brygida a R. Geiger, eds. 1993. *Conceptualizations and Mental Processing in Language*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Rudzka-Ostyn, Brygida, K. Carlson a K. Davids, eds. 1994. *Perspectives on English*. Leuven & Paris: Peeters.
- Rudzka-Ostyn, Brygida, L. Goossens, P. Pauwels, A.-M. Simon-Vandenbergen a J. Vanparys, eds. 1995. *By Word of Mouth. Metaphor, Metonymy and Linguistic Action in a Cognitive Perspective*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Sell, George. 1994. *A Comparison of Verbal Aspect in Russian and Bulgarian*. UNC-CH, dissertation (Ph.D.).
- Ston, Anna. 1999. "A Radial Category of Polish się-constructions. Differences in Construal" in *PASE Papers in Language Studies*, Janusz Arabski, ed. Katowice: Para, 151-66.
- Smith, Michael. 1994. "Agreement and leonicity in Russian Impersonal Constructions" *Cognitive Linguistics* 5, 5-55.
- Smith, Michael. 1998. "From Instrument to Irealis: Motivating Some Grammaticalized Senses of the Russian Instrumental" in *Annual Workshop on Formal Approaches to Slavic Linguistics: The Seattle Meeting*, Dzwirek, Katarzyna, Herbert Coats a Cynthia M. Vakarelijska, eds. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 413-33.
- Sorewka, Anna. 1998. *Iconicity of Emotive Expression. A Contrastive Analysis of Linguistic Material from Katherine Mansfield's Letters and Journals and their Polish Translations*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, diplomová práce (MLA).
- Tabakowska, Elżbieta a Brigitte Schulze. 1992. *The Polish Discourse Marker TO in Gombrowicz's "Siub" ("The Marriage") and in its English, German, French and Czech Translations: Cognitive Linguistics and Poetics of the Theatre Text*. Mainz: Liber Verlag.
- Tabakowska, Elżbieta. 1995. *Język i obrazowanie. Wprowadzenie do językoznawstwa kognitywnego*. Kraków: Polska Akademia Nauk.
- Tabakowska, Elżbieta. 1990. "Językoznawstwo kognitywne a poetyka przekładu." *Teksty* 2-3, 97-113.
- Tabakowska, Elżbieta. 1991. "Przekład i obrazowanie" *Arka* 3-4, 52-61.
- Tabakowska, Elżbieta. 1993a. "Articles in Translation - an Exercise in Cognitive Linguistics" in *Conceptualizations and Mental Processing in Language*, Brygida Rudzka-Ostyn a R. A. Geiger, eds. Berlin: Mouton de Gruyter, 785-800.

- Tabakowska, Elżbieta. 1993b. "Image as Grammar: Some Linguistic Aspects of Translating The Asian Journal of Thomas Merton" in *Images from the Cognitive Scene*, E. Górski, ed. Kraków: Universitas, 89–100.
- Tabakowska, Elżbieta. 1994. "Prepositions in Translation: up(on) in *Macbeth*" in *Literature and Language in the Intertextual and Cultural Context. The Volume Dedicated to Professor Irena Kaluza on her 70th Birthday*, M. Gibińska a Z. Mazur, eds. Kraków: UJ, 95–108.
- Tabakowska, Elżbieta. 1995a. "The Concept of Radial Category and Polysemy: A Study of the Polish Lexical Item TO" in *Analecta Indoeuropaea Saffariewicz Dictata*, W. Smoczyński, ed. Kraków: Universitas, 429–41.
- Tabakowska, Elżbieta. 1995b. "Polish Translation of English Technical Terms: Metaphor in the Language of Computer Science" in *Current Approaches to the Lexicon*, René Driven a Jan Vanparrys, eds. Frankfurt am Main: Peter Lang, 211–24.
- Tabakowska, Elżbieta. 1996a. "Językoznawstwo kognitywne w teorii i praktyce przekładu: odcodruk i symfonia na dwa fortepiany" in *Między oryginalnym a przekładem I*, J. Konieczna-Twardzikowa a U. Kropiwec, eds. Kraków: Universitas, 31–42.
- Tabakowska, Elżbieta. 1996b. "Cieżki wśród drzew: metafora w tłumaczeniu tekstów językoznawczych" in *Między oryginalnym a przekładem II*, J. Konieczna-Twardzikowa a M. Filipowicz-Rudek, eds. Kraków: Universitas, 295–301.
- Tabakowska, Elżbieta. 1997a. "Conceptualization: Conditionals as an Instance of Figure/Ground Alignment" in *On Conditionals Again*, A. Athanasiadou a René Driven, eds. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 273–88.
- Tabakowska, Elżbieta. 1997b. "Image in Translation: a Case Study of Three Polish Hamlets" in *Human Contact through Language and Linguistics*, B. Smieja a M. Tasech, eds. Frankfurt: Peter Lang, 167–85.
- Tabakowska, Elżbieta. 1997c. "The Linguist and the Poet: Nouns and Verbs in a Polish Translation of Emily Dickinson's poetry" in *Translation and Meaning. Part 4*, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk a M. Thelen, eds. Mastricht: Opleiding Tolk-Vertaler, 267–82.
- Tabakowska, Elżbieta. 1997d. "Translating a Poem, from a Linguistic Perspective" *Target* 9: 1, 25–42.
- Tabakowska, Elżbieta. 1997e. "O tłumaczeniu wiersza: perspektywa językoznawcy" in *Między oryginalnym a przekładem III*, J. Konieczna-Twardzikowa a M. Storch, eds. Kraków: Universitas, 29–44.
- Tabakowska, Elżbieta. 1998a. "Metaphors we Curse by" in *Speaking of Emotions: Conceptualization and Expression*, A. Athanasiadou a Elżbieta Tabakowska, eds. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 253–70.
- Tabakowska, Elżbieta. 1998b. "Próflowanie w języku i w tekście – perspektywa językoznawcy, tłumacza i poety" in *Próflowanie w języku i w tekście*, J. Bartmiński a R. Tokarski, eds. Lublin: Wyd. Marii Curie-Skłodowskiej, 167–84.
- Tabakowska, Elżbieta. 1998c. *Grammar and Ontology: A Case Study of Polish Religious Discourse* (= LAUD Seria A 436). Essen: LAUD.
- Uryson, Jelena V. 1995a. "Fundamentalnye sposobnosti čeloveka i nainajna 'anatomija'" *Voprosy jazykoznanija* 3, 3–16.
- Uryson, Jelena V. 1995b. "Slovarnaja statja mesoimenija SAM: problemy opisanija leksičeskoj mnogoznačnosti" in *Teoretičeskaja lingvistika i leksikografija: opyt sistėmnogo opisanija leksiki*, Ju D. Апреjan, ed. Moskva: Russkie slovarn, 126–40.
- Uryson, Jelena V. 1998. "Jazykoveja kartina mira VS. obichodnye predstavlenija (model vosprijatija v russkom jazyke)" *Voprosy jazykoznanija* 2, 3–21.
- Uryson, Jelena V. 1999. "Duch i duša: k rekonstrukcii arhaičnyh predstavlenij o čeloveke" in *Logičeski analiz jazyka. Obraz čeloveka v kulturnej jazyke*, Nina D. Arujunova, I. B. Levontina, eds. Moskva: Indrik, 11–25.
- Vornocova, M. I. a Jekaterina V. Rachilina. 1989. "Predmetnyje imena i leksičeskaja tipologija" in *Problemy semantičeskoj i sintaktičeskoj tipologii*, V. I. Podlesskaja, ed. Moskva: Nauka, 10–15.
- Vornocova, M. I. a Jekaterina V. Rachilina. 1994. "Predmetnyje imena i položnyje konstrukcii" in *Znak. Sbornik statij po lingvistike, semiotike i poetike*, V. I. Bellikov, J. V. Muravenko a N. V. Percov, eds. Moskva: Russkij učebnyj centr, 181–90.
- Zaliznjak, Anna A. 1995. "Opyt modelirovanija semantiki pristavočnyh glagolov v russkom jazyke" *Russian Linguistics* 19, 143–85.
- Citované práce (neobsažené v 9.1 nebo 9.2)**
- Blake, Barry J. 1994. *Case*. Cambridge: Cambridge U Press.
- Coleman, Linda a Paul Kay. 1981. "Prototype Semantics: The English Verb *Lie*" *Language* 57, 26–44.
- Churchland, Patricia. 1986. *Neurophilosophy*. Cambridge: MIT Press.
- Churchland, Paul. 1996. *The Engine of Reason, the Seat of the Soul*. Cambridge: MIT Press.
- Churchland, Paul a Patricia Churchland. *Scientific American* (January 1990), reprinted in: 1996. *Readings in Language and Mind*, Geirsson, Heimir a Michael Losonsky, eds. Cambridge, MA: Blackwell, 273–81.
- Górnska, Barbara. 1993. "Reflections: A Commentary on "Philosophical Implications of Cognitive Semantics"" *Cognitive Linguistics* 4, 47–53.
- Imbs, Robert E. 1994. *Consciousness and the Play of Signs*. Bloomington/Indianapolis: Indiana U Press.
- Jakobson, Roman O. 1936. "Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Gesamtbedeutung der russischen Kasus" *Travaux du Cercle linguistique de Prague* VI, 240–88, reprinted in: Jakobson, Roman O. 1971. *Selected Writings*, Vol. 2. The Hague: Mouton, 23–71.

- Johnson, Mark. 1992. „Philosophical Implications of Cognitive Semantics“ *Cognitive Linguistics* 3, 345–66.
- Lakoff, George. 1996. *Moral Politics*. Chicago: U of Chicago Press.
- Lakoff, George a Mark Johnson. 1999. *Philosophy in the Flesh*. New York: Basic Books.
- McLure, Roger. 1993. „On „Philosophical Implications of Cognitive Semantics““ *Cognitive Linguistics* 4, 39–47.
- Searle, John R. 1990. „Is the Brain's Mind a Computer Program?“ *Scientific American* (January 1990), reprinted in: Geirsson, Haimir a Michael Losonsky, eds. 1996. *Readings in Language and Mind*. Cambridge, MA: Blackwell, 264–73.
- Sinha, Chris. 1993. „Cognitive Semantics and Philosophy: A Reply to Mark Johnson“ *Cognitive Linguistics* 4, 53–62.
- Turing, Alan M. 1950. „Computing Machinery and Intelligence“ *Mind* 59, reprint in: 1996. *Readings in Language and Mind*, Geirsson, Haimir a Michael Losonsky, eds. Cambridge, MA: Blackwell, 245–64.

Laura Janda
Dept. of Slavic Languages & Literatures
CB 3165
University of North Carolina
Chapel Hill, NC 27599-3165 USA
janda@unc.edu

(Překlad z angličtiny Lucie Šatcová Rimalová)

II